

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
ДЕННА ФОРМА НАВЧАННЯ

ДОПУСТИТИ ДО ЗАХИСТУ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«___» _____ 2021 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
ВИПУСКНИКА ОСВІТНЬОГО СТУПЕНЯ «МАГІСТР»
ЗА ОСВІТНЬО-ПРОФЕСІЙНОЮ ПРОГРАМОЮ
«Правоохоронна діяльність»

Тема: «Учасники кримінального провадження, які сприяють здійсненню кримінального провадження»

Виконавець: студентка 2 курсу, групи ПО-203М Борщ Юлія Олександрівна

Керівник: к.ю.н., доцент, професор кафедри кримінального права і процесу
Біленчук Петро Дмитрович

Київ–2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ АВІАЦІЙНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Юридичний факультет

Кафедра кримінального права і процесу

Освітньо-професійної програми «Правоохоронна діяльність»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ Лихова С.Я.

«_____» _____ 2021 р.

ЗАВДАННЯ

на виконання кваліфікаційної роботи

Борщ Юлії Олександрівни

1. Тема роботи «Учасники кримінального провадження, які сприяють здійсненню кримінального провадження», затверджена наказом ректора від 27 вересня 2021 р. № 2024/ст.
2. Термін виконання та захисту роботи: з 27 вересня 2021 р. по 05 грудня 2021 р.
3. Вихідні дані роботи: монографічна наукова література, нормативно-правові акти, нормативно-правові акти міжнародного характеру, узагальнення судової практики.
4. Зміст пояснювальної записки: Аналітичний огляд літературних джерел з тематики диплому. Дослідження правового статусу учасників кримінального провадження. Вивчення практичних судових справ.

5. Календарний план-графік

№ пор	Завдання	Термін виконання	Відмітка про виконання
1	Вибрати тему кваліфікаційної роботи	до 27.09.2021	виконано
2	Затвердити тему і план роботи у наукового керівника	до 01.10.2021	виконано
3	Визначити статистичну, інформаційну базу дослідження скласти бібліографію	до 18.10.2021	виконано
4	Оформити і обговорити з науковим керівником перший розділ роботи	до 25.10.2021	виконано
5	Оформити і обговорити з науковим керівником другий розділ роботи	до 01.11.2021	виконано
6	Оформити і обговорити з науковим керівником третій розділ роботи	до 08.11.2021	виконано
7	Доопрацювати роботу, оформити її кінцевий варіант	до 15.11.2021	виконано
8	Отримати відгук керівника та рецензії	до 22.11.2021	виконано
9	Підготувати доповідь на захист	до 29.11.2021	виконано

6. Консультанти з окремих розділів

Розділ	Консультант (посада, П.І.Б.)	Дата, підпис	
		Завдання видав	Завдання прийняв
Консультанти з окремих розділів не залучались			

7. Дата видачі завдання: 01.10.2021 р.

Керівник кваліфікаційної роботи

к.ю.н., доцент, професор кафедри
кримінального права і процесу
_____ Біленчук Петро Дмитрович

Завдання прийняла до виконання _____ Борщ Юлія Олександрівна

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка до кваліфікаційної роботи «Учасники кримінального провадження, які сприяють здійсненню кримінального провадження» 99 сторінок, 97 використаних джерел.

КРИМІНАЛЬНЕ ПРОВАДЖЕННЯ, СУДДЯ, ЕКСПЕРТ, АДВОКАТ.

Об'єктом дослідження є відносини, що виникають, змінюються та припиняються між учасниками під час здійснення кримінального провадження. Предметом дослідження є учасники кримінального провадження, які сприяють здійсненню кримінального провадження.

Метою дослідження є дослідження процесуального статусу учасників, які сприяють здійсненню кримінального провадження та їх місця у системі учасників кримінального провадження України.

Методи дослідження. У дослідженні було використано систему принципів та прийомів, заснованих на філософських, загальнонаукових і спеціальних методах характерних для правового дослідження: логічні методи, діалектичний, системний, системно-структурний, функціональний та інші методи.

Зміна державного курсу України на побудову правової держави та впровадження загальноєвропейських цінностей роблять актуальними наукові дослідження, присвячені забезпеченню прав та свобод людини у різних сферах діяльності держави. В свою чергу, кримінальне провадження виступає складною багатосторонньою діяльністю великої кількості органів та осіб (як фізичних, так і юридичних), коло яких визначено законом.

Матеріали кваліфікаційної роботи рекомендується використовувати у навчальному процесі, підготовці проектів нормативно-правових актів, правозастосовній практиці.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	9
1.1. Поняття та ознаки учасників кримінального провадження	9
1.2. Класифікація учасників кримінального провадження	24
РОЗДІЛ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ЗДІЙСНЕННЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ	36
2.1. Свідок як учасник кримінального провадження	36
2.2. Поняті як учасники кримінального провадження	49
2.3. Заставадавець як учасник кримінального провадження	56
2.4. Перекладач як учасник кримінального провадження	59
2.5. Експерт як учасник кримінального провадження	64
2.6. Спеціаліст як учасник кримінального провадження	71
2.7. Представник органу пробації як учасник кримінального провадження	75
2.8. Секретар судового засідання як учасник кримінального провадження	80
2.9. Судовий розпорядник як учасник кримінального провадження	82
ВИСНОВКИ	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	90

ВСТУП

Зміна державного курсу України на побудову правової держави та впровадження загальноєвропейських цінностей роблять актуальними наукові дослідження, присвячені забезпеченню прав та свобод людини у різних сферах діяльності держави. В свою чергу, кримінальне провадження виступає складною багатосторонньою діяльністю великої кількості органів та осіб (як фізичних, так і юридичних), коло яких визначено законом. У кримінальній процесуальній діяльності беруть участь як державні органи, їх посадові та службові особи, так особи, які здійснюють виконують кримінальні процесуальні функції та наділені кримінальним процесуальним законом різноманітними за характером та обсягом правами і обов'язками. Однак спільним для них є те, що всі вони в тій чи іншій формі беруть участь у кримінальному провадженні, вступають між собою у процесуальні правовідносини і, тим самим, здійснюють кримінальну процесуальну діяльність та які закріплені кримінальним процесуальним законом загальним найменуванням «учасники кримінального провадження» (п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України). У КПК України процесуальному статусу учасників кримінального провадження присвячено Главу 3 «Суд, сторони та інші учасники кримінального провадження».

В той же час, окрім найбільш значимих учасників кримінального провадження таких як суд, слідчий суддя, прокурор, слідчий, підозрюваний, обвинувачений, їх захисники та законні представники, участь у кримінальному провадженні приймають й не менш важливі особи, без участі яких здійснення останнього було б щонайменше проблематичним. Дослідження участі таких осіб, які сприяють здійсненню кримінального провадження є актуальним та нагальним.

Проблемі учасників кримінального провадження, в тому числі тих, які сприяють здійсненню кримінального провадження було предметом напрацювань багатьох учених. Дослідженню вказаної проблематики було

присвячено праці вітчизняних та зарубіжних вчених як: Ю. П. Алєнін, С. А. Альперт, В. К. Бабаєв, В. П. Бож'єв, В. Г. Гончаренко, І. В. Гловюк, Ю. М. Грошевий, В. М. Горшеньов, А. Я. Дубинський, П. С. Елькінд, Ю. А. Іванов, О. В. Капліна, С. Ф. Кечек'ян, Л. М. Лобойко, Р. Ф. Мажитова, А. В. Міцкевич, М. М. Михєєнко, М. А. Погорєцький, В. Г. Пожар, Р. Д. Рахунов, М. С. Строгович, І. Я. Фойницький, М. Є. Шумило та інші.

Метою даної роботи є дослідження процесуального статусу учасників, які сприяють здійсненню кримінального провадження та їх місця у системі учасників кримінального провадження України.

Мета роботи передбачає реалізацію таких **завдань**:

- визначити поняття та ознаки учасників кримінального провадження;
- з'ясувати класифікацію учасників кримінального провадження;
- охарактеризувати процесуальний статус свідка, як учасника кримінального провадження;
- дослідити процесуальне положення понятих, як учасників кримінального провадження;
- встановити процесуальний статус експерта, як учасника кримінального провадження;
- охарактеризувати процесуальне положення спеціаліста, як учасника кримінального провадження;
- з'ясувати процесуальний статус перекладача, як учасника кримінального провадження;
- дослідити процесуальний статус заставодавця, як учасника кримінального провадження;
- встановити процесуальний статус представника органу пробації, як учасника кримінального провадження;
- охарактеризувати процесуальний статус секретаря судового засідання, як учасника кримінального провадження;

– з'ясувати процесуальний статус судового розпорядник, як учасника кримінального провадження.

Нормативну базу дослідження складають: Конституція України, кримінальне процесуальне та кримінальне законодавство України та зарубіжних країн, міжнародні угоди, в тому числі Конвенція з захисту прав людини та основоположних свобод.

Емпіричну базу дослідження складають: рішення Європейського суду з прав людини, Конституційного Суду України, постанови Пленуму Верховного Суду України, постанови Пленуму та інформаційні листи Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ.

Об'єкт дослідження – відносини, що виникають, змінюються та припиняються між учасниками під час здійснення кримінального провадження.

Предмет дослідження – учасники кримінального провадження, які сприяють здійсненню кримінального провадження.

Методологічною основою дослідження є система методів і прийомів наукового пізнання. У дослідженні було використано систему принципів та прийомів, заснованих на філософських, загальнонаукових і спеціальних методах характерних для правового дослідження: логічні методи, діалектичний, системний, системно-структурний, функціональний та інші методи.

Завдання, які були поставлені, відображені у структурі магістерської роботи, яка складається із вступу, двох розділів, що включають у себе одинадцять підрозділів, висновки та список використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИКІВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

1.1. Поняття учасників кримінального провадження

В теорії кримінального процесу відсутня єдина позиція щодо поняття учасника кримінального провадження. Містяться позиція дослідників про розмежування даного поняття з «суб'єктами кримінальної процесуальної діяльності», «учасниками кримінального процесу», «учасниками кримінального судочинства» та іншими [16, с. 15]. Тому логічним буде дослідження та встановлення поняття саме учасника кримінального провадження та відмежування від суміжних понять.

Перше, що необхідно встановити, при дослідженні учасника кримінального провадження це є характер тих відносин, учасником яких він являється, їх суть.

Кримінальне провадження, відповідно до п. 10 ч. 1 ст. 3 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) кримінальне провадження – це досудове розслідування і судове провадження, процесуальні дії у зв'язку із вчиненням діяння, передбаченого законом України про кримінальну відповідальність. Тобто кримінальне провадження – це сукупність процесуальних дій, або діяльність певних її учасників або суб'єктів.

Кримінально-процесуальна діяльність, як вказує І.В. Гловюк, у доктрині розглядається у широкому та вузькому значенні [8, с. 463]. Широкий підхід до поняття кримінально-процесуальної діяльності полягає у тому, що під кримінально-процесуальною діяльністю розуміється система заснованих на законі дій, які здійснюються як органами держави, так і всіма особами, які беруть участь в провадженні у справі [77, с. 18]. У літературі сформульовано і інші подібні визначення кримінально-процесуальної діяльності. Зокрема, В.Г. Дрьомов визначив кримінально-процесуальну діяльність як сукупність дій, які вчиняються у встановленому законом порядку державними органами, посадовими особами, учасниками процесу, перерахованими у другому розділі

Основ кримінального судочинства Союзу РСР та союзних республік, а також іншими особами, втягненими у сферу кримінального судочинства [13, с. 13].

Т.В. Зеленська, в свою чергу, розуміє під кримінально-процесуальною діяльністю діяльність учасників кримінального судочинства, яка здійснюється у формі правовідносин, спрямована на захист прав та законних інтересів осіб та організацій, потерпілих від злочину, а також особистості – від незаконного та необґрунтованого засудження, обмеження її прав та свобод (ч. 2 ст. 6 КПК РФ), шляхом реалізації прав та виконання обов'язків її учасників [17, с. 14].

На переконання С.Б. Россинського, зміст кримінально-процесуальної діяльності складають такі, що впливають із визначених кримінально-процесуальних відносин різні кримінально-процесуальні заходи та рішення суб'єктів кримінальної юрисдикції, а також передбачені законом форми поведінки інших втягнених у кримінальне судочинство осіб [67, с. 8].

Вузкий підхід до визначення цієї категорії обґрунтовується також тим, що «прийняття правозастосовчих актів... (а саме із правозастосуванням пов'язується сутність і призначення кримінально-процесуальної діяльності) є виключною компетенцією уповноважених державою органів, суб'єктами виду діяльності, що розглядається, є виключно державні органи та особи, що здійснюють провадження по кримінальній справі... Процесуальна діяльність решти учасників процесу ... здійснюється на підставі і у порядку, визначеному законом, та за своїм правореалізуючим характером виражається у формах дотримання, виконання та використання норм права, а звідси – не підпадає під ознаки кримінально-процесуальної діяльності в силу її правозастосовчого характеру» [6, с. 188].

Р.М. Шехавцов додержувався визначення кримінально-процесуальної діяльності як системи процесуальних та інших дій суб'єктів кримінального процесу по пізнанню події злочину, захисту прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб відповідними до закону способами та засобами, що відображаються в процесуальних та інших документах та виступають в якості

підстав для прийняття процесуальних рішень, спрямованих на вирішення завдань кримінального судочинства [90, с. 89].

В свою чергу, І.В. Гловюк, у результаті дослідження кримінально-процесуальної діяльності приходять до висновку, що кримінально-процесуальну діяльність можна визначити як систему взаємопов'язаних процесуальних дій та рішень суб'єктів, які тим чи іншим чином беруть участь у кримінальному судочинстві та наділяються у зв'язку із цим кримінально-процесуальною компетенцією або кримінально-процесуальним статусом, яка урегульована нормами кримінально-процесуального права та спрямована на забезпечення належного застосування норм матеріального (найперше – кримінального) права шляхом швидкого, повного та об'єктивного встановлення обставин у справі, справедливого судового розгляду, умовами якої є охорона прав та законних інтересів фізичних і юридичних осіб, які беруть в ній участь [8, с. 461].

Таким чином, невід'ємною частиною кримінальної процесуальної діяльності є певні суб'єкти або учасники, які мають певну кримінально-процесуальну компетенцією або кримінально-процесуальним статусом та між якими (учасниками, суб'єктами) виникають, змінюються та припиняються відносини у зв'язку з розслідуванням, розглядом та вирішенням кримінального провадження.

Кримінальні процесуальні відносини по різному трактується серед вчених. Так, А.М. Денисюк під кримінально-процесуальними відносинами розуміє регламентовані нормами кримінально-процесуального права відносини, які складаються між учасниками, наділеними певними правами й обов'язками, і які виникають, розвиваються, змінюються і припиняються у сфері кримінального судочинства» [11, с. 15].

Л.Д. Удалова в конспекті лекцій з кримінального процесу України зазначає, що під кримінально-процесуальними відносинами слід розуміти регламентовані нормами кримінально-процесуального права відносини, що утворюються між учасниками процесу, які наділені визначеними правами й

обов'язками, що виникаю», розвиваються, змінюються, припиняються в період їх діяльності у сфері кримінального судочинства [83, с 20]. У подальших наукових працях, автор наводить значно лаконічніше визначення кримінально-процесуальних відносин як врегульовані законом суспільні відносини, що виникають і розвиваються у зв'язку з розслідуванням та судовим розглядом кримінальних справ [82, с. 21].

М.А. Погорецький визначає кримінально-процесуальні відносини як такі, «що виникають, розвиваються й припиняються у сфері кримінального процесу, врегульовані кримінально-процесуальними нормами й через які реалізуються повноваження державних органів, що ведуть кримінальний процес, а також процесуальні права і обов'язки осіб, які потрапили в його сферу, та захищаються їх матеріально-правові, процесуальні й інші законні інтереси» [48, с. 240].

З точки зору В.В. Назарова, О.В. Шпотаківської, та В.В. Зарубей, кримінально-процесуальні правовідносини – це відносини, що врегульовані нормами кримінально-процесуального законодавства, які виникають, розвиваються та припиняються у сфері кримінального судочинства у межах яких за допомогою державних органів та їх посадових осіб, які наділені правом провадження у кримінальних справах, реалізуються процесуальні права суб'єктів, які залучаються чи допускаються до кримінального судочинства, і захищаються їхні матеріально-правові, процесуальні та інші законні інтереси, а також реалізуються повноваження цих органів та їх посадових осіб [44, с. 12].

На переконання О.В. Супрунової під кримінально-процесуальними відносинами слід розуміти регламентовані нормами кримінально-процесуального права відносини, що складаються між учасниками, наділеними певними правами й обов'язками, і які виникають, розвиваються та припиняються у зв'язку зі здійсненням кримінального провадження [74, с. 353].

На думку П.С. Елькінд кримінальні процесуальні відносини мають такі особливості:

- 1) виступають тільки у формі правовідносин;

- 2) органічно пов'язані із кримінально-правовими відносинами;
- 3) виникають, розвиваються, змінюються і припиняються в нерозривному зв'язку із кримінально-процесуальною діяльністю;
- 4) характеризуються особливим колом суб'єктів;
- 5) відрізняються специфікою прав й обов'язків суб'єктів [92, с. 185].

Першим елементом кримінальних процесуальних відносин є суб'єкти. Необхідно підкреслити, що суб'єкти правовідносин, використовуючи свої права та виконуючи обов'язки, відіграють неоднакову роль у кримінальному судочинстві, мають різний вплив на його перебіг та кінцевий результат. Дана особливість першого елементу кримінальних процесуальних відносин підкреслюється багатьма вченими.

Так, наприклад, В.В. Назаров та Г.М. Омеляненко зазначали, що провідна роль у кримінальному процесі належить державним органам і посадовим особам, відповідальним за вирішення кримінальної справи, які наділені правом застосування норм закону і прийняття рішень у кримінальній справі. Від них залежить просування справи, її результат, можливість реалізації прав іншими суб'єктами кримінального провадження. Тому закон їх зобов'язав не тільки роз'яснити права обвинуваченому, потерпілому та іншим суб'єктам, які беруть участь у справі, а й забезпечити можливість здійснення цих прав» [43, с. 10].

Згідно чинного КПК України провідне становище у кримінальному провадженні також посідають державні органи, відповідальні за вирішення завдань кримінального процесу. Одним із суб'єктів кримінальних процесуальних відносин завжди виступає орган держави, наділений владними повноваженнями. Цей орган за наявності певного юридичного факту приймає рішення, вчиняє передбачені законом процесуальні дії, реалізуючи свої повноваження.

Державні органи взаємодіють між собою, а також з іншими суб'єктами кримінального провадження. Дії їх взаємозалежні й виконуються в межах суспільних відносин, що регулюються нормами кримінального права. Суб'єктами цих кримінально-процесуальних відносин є всі особи, які володіють

процесуальними правами й обов'язками. Той чи інший суб'єкт провадження може бути учасником одного чи декількох процесуальних правовідносин, однак поза прямого і конкретного зв'язку з представниками держави (слідчим, прокурором, судом) не може реалізувати свої права і виконати покладені на нього обов'язки [43, с. 10].

Наступним елементом кримінальних процесуальних відносин є об'єкт. Ним є усе те, з приводу чого виникли та розвиваються правовідносини. Дослідники вважають за можливе визнання двох об'єктів таких відносин: загального і спеціального. Під загальним об'єктом розуміється те, з приводу чого або у зв'язку з чим функціонує і розвивається вся сукупність правових відносин під час здійснення кримінальної процесуальної діяльності. Тобто мова йде про встановлення і реалізацію кримінальних правових відносин, включаючи з'ясування фактичних обставин і їх юридичну оцінку, хоча результат може бути і негативним, тобто їх не встановлення. Спеціальним об'єктом, тобто об'єктом окремих, поодиноких кримінальних процесуальних відносин, є очікуваний результат поведінки (дій) суб'єктів конкретних процесуальних відносин. В даному випадку мова йде про, наприклад, вирішення заявленого клопотання, закріплення слідів злочину, забезпечення відшкодування заподіяної злочином шкоди тощо [42, с. 7-8].

Останнім елементом кримінальних процесуальних відносин виступають права та обов'язки учасників кримінального провадження.

Кримінальні процесуальні правовідносини мають фактичний і юридичний зміст. Юридичний зміст кримінальних процесуальних відносин це встановлені в нормах КПК України права та обов'язки їх учасників. Фактичний їх зміст – це реально здійснювані дії їх учасників, спрямовані на застосування своїх прав та виконання покладених на них законом обов'язків.

Таким чином, суб'єкти чи учасники кримінальної процесуальної діяльності є одним з її елементів, серед яких також є об'єкт та зміст таких правовідносин. Важливою особливістю діяльності учасників кримінальних процесуальних

відносин є необхідність наявності суб'єкта (учасника), що представляє орган державної влади та користується владно-розпорядчими повноваженнями.

Втім, щодо поняття учасника та суб'єкта кримінальної процесуальної діяльності, розмежування між цими конструкціями єдиної думки немає.

Потрібно відзначити, що ще І.Я. Фойницький відзначав, що особами, які беруть участь в попередньому слідстві, вважаються всі так чи інакше стикаються з його провадженням, так чи інакше зацікавлені в тих діях, у тому числі воно складається, або постановвах і розпорядженнях, що зроблені протягом його [87, с. 394]. Тобто вчений розглядав учасників кримінального провадження як широке поняття, до якого входять усі особи, які так чи інакше зтикаються з кримінальним провадженням. Іншими словами, учасниками кримінальних процесуальних відносин, кримінальної процесуальної діяльності.

Радянська дослідниця, П.С. Елькінд, вказувала, що всі особи, які беруть участь у справі, є суб'єктами кримінального процесу, оскільки всі вони виконують ту чи іншу функцію [81, с. 97-98].

С.А. Альперт, як і Т.М. Добровольська, зазначали, що поняттям «суб'єкти кримінально-процесуальної діяльності» повинні охоплюватися всі органи та особи, які наділені правами та несуть визначені законом обов'язки у зв'язку з провадженням по даній справі. Для віднесення до суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності не має значення характер діяльності, яку провадить та чи інша особа. Незважаючи на відмінності процесуального положення всіх цих осіб, спільним для них виступає те, що вони – суб'єкти процесу. Що стосується поняття «учасники процесу», то воно повинно визначатися з урахуванням чинного закону та не може довільно розширюватися [2, с. 9].

Достатньо широке поняття учасника кримінального процесу надавав В.Г. Даев та В.М. Шпильов, які до кола учасників кримінального процесу включали тих осіб, які виконували кримінально-процесуальні функції; осіб, які ведуть кримінальний процес; осіб, які захищають свій особистий інтерес, та інших

учасників, які сприяють органу, який веде кримінальний процес, і при цьому не мають жодного особистого інтересу в справі [10, с. 13-15].

Також доволі широке розуміння учасника кримінального процесу давав, В.М. Шпільов. До числа учасників кримінального процесу він включав тих, хто виконує кримінально процесуальні функції; осіб, які ведуть кримінальний процес; осіб, які захищають свій особистий інтерес, і інших учасників, які сприяють органу, що веде кримінальний процес, і при цьому не мають жодного особистого інтересу в справі вважали рівнозначними поняттями учасник процесу і суб'єкт кримінального судочинства (кримінально-процесуальної діяльності) й інші вчені [70, с. 86-87].

Так, на думку В.П. Божьева «Учасники кримінального судочинства – це особи і державні органи, наділені комплексом процесуальних прав і обов'язків, які реалізують ці права, і виконують обов'язки в ході здійснення кримінально-процесуальної діяльності в порядку і умовах передбачених законом». На основі цього вчений визначає і виділяє основні ознаки учасників кримінального процесу:

- виконують одну з основних або допоміжних функцій;
- наділені сукупністю прав та обов'язків;
- виступають в якості правомочної суб'єкта кримінально-процесуальних відносин (адже вся кримінально-процесуальна діяльність в сфері кримінального судочинства протікає в рамках названих відносин) [4, с. 125].

Р.Д. Рахунов, в свою чергу, в якості ознак учасника процесу вказував:

- по-перше, «здійснення кримінально-процесуальної діяльності, під якою розуміється сукупність або система дій, що здійснюються учасниками кримінального процесу в установленому кримінально-процесуальному законі порядку і в силу наданих їм прав і покладених на них обов'язків»;
- по-друге, «наявність прав і обов'язків»;

– по-третє, «вступ в кримінально-процесуальні відносини з іншими учасниками процесу за своєю ініціативою або в силу закону» [64, с. 82].

Надалі дослідник вказував на те, що всі учасники кримінального процесу здійснюють кримінально-процесуальну діяльність, тому поняття «учасник кримінального процесу» та «учасники кримінально-процесуальної діяльності» розглядалися як їм рівнозначні. При цьому він підкреслював, що «градацію між поняттями» «учасник кримінального процесу» та «учасник кримінально-процесуальної діяльності» проводять ті, хто заперечує можливість здійснення кримінально-процесуальної діяльності всіма учасниками кримінального процесу» [64, с. 106].

М.С. Строгович розмежовував три поняття: «учасник кримінального процесу», «учасник кримінально-процесуальної діяльності» та «учасник кримінально-процесуальних правовідносин».

Вчений в якості ознак учасника кримінального судочинства виділяв наступні:

- по-перше, «наявність прав і обов'язків»;
- по-друге, «участь у кримінально-процесуальних відносинах або здійснення кримінально-процесуальної діяльності» [73, с. 111].

З точки зору М.С. Строговича, свідки, експерти, перекладачі, спеціалісти, поняті, секретарі не є учасниками кримінально-процесуальної діяльності, так як «не виконують жодної з трьох основних процесуальних функцій»: обвинувачення, захисту, вирішення справи. Однак учасниками кримінального судочинства дані суб'єкти, на думку М.С. Строгович, все ж таки є [72, с. 46]. М.С. Строгович стверджував, що «поняття «учасника кримінального процесу» і «учасника кримінально-процесуальної діяльності» аж ніяк не рівнозначні. Якщо будь-який учасник кримінально-процесуальної діяльності – це завжди учасник кримінального судочинства, то далеко не всякий учасник процесу – «це учасник кримінально-процесуальної діяльності, це може бути і учасник

правовідносини» [72, с. 46]. Звісно в сучасних умовах така класифікація є досить дискусійною.

Інші автори, навпаки, трактували поняття учасника кримінального процесу досить вузько, вважаючи такими лише підозрюваного, обвинуваченого, потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, представників, захисника [70, с. 245].

М.А. Чельцов, Є.Ф. Куцова вказували, що у кримінальному процесі є учасники, а не суб'єкти. Вони підрозділяють учасників процесу на: обвинуваченого, захисника, потерпілого, цивільного позивача та відповідача [88, с. 69-70].

П.А. Лупинська, зазначала, що поняття суб'єкти процесу і учасники процесу співвідносяться між собою як рід і вид. Кожен учасник процесу є його суб'єктом, але не кожен суб'єкт процесу є його учасником. Учасники процесу, на відміну від інших його суб'єктів:

- а) відстоюють у справі певний інтерес;
- б) наділені широкими процесуальними правами, що дозволяють активно брати участь в процесі і впливати на рух і результат справи [78, с. 72-73].

Схожої думки притримувалися В.Г. Пожар та Л.М. Гуртієва, яка в підручнику з кримінального процесу зазначали, що поняття учасника та суб'єкта кримінального процесу не є тотожними. До учасників процесу (згідно чинного тоді Кримінально-процесуального кодексу України від 1960 р. (далі – КПК 1960 р.)) слід відносити лише тих осіб яких визначає КПК 1960 р. у п. 8 ст. 32, тобто осіб, зацікавлених у результаті справи (підозрюваний, обвинувачений, захисник, а також потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники). Але поза цим колом осіб, зазначають автори, залишилось багато осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві і всі вони є суб'єктами кримінального процесу. Це, наприклад, державні органи і посадові особи, які ведуть процес, експерти, спеціалісти, перекладачі, свідки тощо. Поняття суб'єктів кримінального процесу і учасників процесу співвідносяться між собою,

як вид та рід. Кожен учасник процесу є його суб'єктом, але не кожен суб'єкт процесу є його учасником [32, с. 124]. Втім варто зазначити, що така позиція спирається на вже не чинне законодавство, а тому потребує перегляду.

Надалі, В.Г. Пожар з урахуванням положень нового КПК України, відзначав, що глибокій аналіз понять суб'єкт кримінального провадження та учасник кримінального провадження дає можливість стверджувати, що з теоретичної точки зору найбільш ширшим є поняття «суб'єктів кримінального провадження». Отже, до кола суб'єктів кримінального провадження належать: суд, слідчий суддя та учасники кримінального провадження. До учасників кримінального провадження КПК відносить усіх суб'єктів, які беруть участь у кримінальному провадженні, крім суду, судді та слідчого судді (п. 25 ст. 3 КПК). Новий КПК 2012 р. виходив з того, що вся кримінально-процесуальна діяльність спрямована до суду (слідчого судді) і здійснюється з метою досягнення основної мети – належного здійснення правосуддя. Тому всі інші органи і особи, крім цих двох суб'єктів, тобто, суду і слідчого судді, є учасниками кримінального провадження, а отже приймають участь у провадженні, що здійснюють слідчий суддя чи суд.

Надалі вчений робить висновок, що поняття суб'єктів кримінального провадження як певні державні органи, посадові особи, які здійснюють кримінальне провадження і наділені для цього відповідною компетенцією, та особи, які мають певний інтерес в результаті справи або залучалася в силу закону до провадження для виконання певних функцій, і наділені відповідними правами й обов'язками для захист своїх прав, законних інтересів та реалізації своїх завдань та функцій у кримінальному провадженні [50, с. 467].

Інші вітчизняні науковці, зокрема Є.Г. Коваленко та В.Т. Маляренко, стверджують, що поняття «суб'єкти» та «учасники» кримінального процесу за чинним законодавством є ідентичними за своїм змістом, але слід вживати термін «учасники кримінального процесу», оскільки кримінально-процесуальний закон

називає суб'єктів кримінально-процесуальної діяльності як учасників процесу, наділяючи їх тими чи іншими правами та обов'язками [27, с. 56].

Вказану позицію підтримує В.М. Тертишник, який переконаний, що «суб'єкти кримінального процесу» та «учасники кримінального процесу» поняття ідентичні та вживаються як рівнозначні. На його думку, суб'єкти кримінального процесу – це особи, які вступають у кримінальнопроцесуальні правовідносини у зв'язку з подією злочину, чії права, повноваження й обов'язки регламентуються чинним законодавством [76, с. 190].

Вчений зазначав, що учасники процесу характеризуються тим, що вони:

- беруть участь у кримінальному провадженні на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом за умови, що немає обставин, за яких закон виключає можливість їх участі;
- мають визначені права та обов'язки (закон визначає порядок їх реалізації);
- діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому порядку;
- вступають у процесуальні правовідносини;
- несуть відповідальність за невиконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників [75, с. 38].

Тобто розглядав поняття учасника кримінального процесу, як доволі широку категорію, рівнозначну суб'єкту кримінального провадження.

Л.М. Лобойко до ознак учасників (суб'єктів) кримінального провадження відносив наступні:

- 1) їх участь у процесі передбачена законом;
- 2) вони є суб'єктами певних процесуальних прав і обов'язків;
- 3) вони діють у кримінальному процесі відповідно до своїх прав і обов'язків;
- 4) вони вступають у процесуальні відносини.

Д.О. Пилипенко вважає, що поняття «суб'єкт кримінального провадження» та «учасник кримінального провадження» можуть вживатися як синоніми, при цьому під суб'єктом кримінального провадження слід вважати всіх фізичних або юридичних осіб, які володіють необхідним об'ємом правосуб'єктності для участі у ньому. В свою чергу, під учасником слід розуміти суб'єкта кримінального провадження, який фактично бере участь у кримінальному провадженні реалізуючи наданий йому об'єм правосуб'єктності. Виходячи з цього, під час реалізації кримінально-процесуальної діяльності, кожен його учасник завжди має бути суб'єктом кримінального провадження, тобто користуватися наданою правосуб'єктністю, але при цьому суб'єкт або сторона кримінального провадження не завжди може бути його учасником [46, с. 101].

В.В. Король та В.Д. Юрчишин дотримуються позиції, що під учасниками кримінального провадження слід розуміти державні органи, їх посадові та службові особи, фізичні та юридичні особи, які наділені законом процесуальними правами і процесуальними обов'язками, реалізуючи які вони вступають між собою у процесуальні правовідносини і тим самим здійснюють кримінально-процесуальну діяльність або беруть участь у ній для досягнення прокладених на них завдань кримінального провадження [23, с. 250].

Р. Сафроняк притримується позиції, згідно з якою учасники кримінального провадження характеризуються тим, що вони:

1) беруть участь у справі на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законом, за умови, що немає обставин, за яких закон виключає можливість їх участі у справі;

2) мають визначені права й обов'язки (закон встановлює порядок їх реалізації);

3) діють у кримінальному судочинстві відповідно до своїх прав та обов'язків у встановленому законом порядку;

4) вступають у процесуальні правовідносини;

5) несуть відповідальність за виконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників [68, с. 48].

З точки зору чинного законодавства, то відповідно до норм КПК України, то кодекс вперше на законодавчому рівні відмежовує такі поняття, як «учасники кримінального провадження», «учасники судового провадження» та «сторони кримінального провадження» (п. 19, п. 25, п. 26 ч.1 ст. 3 КПК України). Відповідно до п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України учасники кримінального провадження – сторони кримінального провадження, потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник.

Сторонами кримінального провадження, згідно п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України є з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник та законний представник у випадках, установлених КПК України; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Тобто такі суб'єкти як суд, суддя, присяжні та слідчий суддя згідно норм чинного КПК країни не є учасниками кримінального провадження. Втім, якщо визначати учасника кримінального провадження як особу (орган), яка приймає участь у здійсненні кримінальної процесуальної діяльності, суб'єктом

кримінальних процесуальних відносин, то звісно суд, суддя, присяжні та слідчий суддя є учасниками кримінального провадження.

Таким чином, можна зробити висновок, що невід'ємною частиною кримінальної процесуальної діяльності є певні суб'єкти або учасники, які мають певну кримінально-процесуальною компетенцією або кримінально-процесуальним статусом та між якими (учасниками, суб'єктами) виникають, змінюються та припиняються відносини у зв'язку з розслідуванням, розглядом та вирішенням кримінального провадження.

Суб'єкти (учасники) кримінальної процесуальної діяльності є одним з її елементів, серед яких також є об'єкт та зміст таких правовідносин. Важливою особливістю діяльності учасників кримінальних процесуальних відносин є необхідність наявності суб'єкта (учасника), що представляє орган державної влади та користується владно-розпорядчими повноваженнями.

Учасники кримінального провадження та суб'єкти кримінального провадження є тотожними категоріями, та під учасником кримінального провадження слід розуміти державні органи їх посадові особи, фізичні та юридичні особи, які приймають участь у здійсненні кримінального провадження: тобто наділені правами та обов'язками, що направлені на виконання завдань кримінального провадження або на захист своїх законних прав, свобод та інтересів.

Ознаками учасника кримінального провадження є:

- 1) участь у провадженні обумовлена наявністю передбачених у кримінальному процесуальному законодавстві підстав та встановленого порядку;
- 2) мають права й обов'язки передбачені законом;
- 3) вступають у процесуальні правовідносини;
- 4) несуть відповідальність за виконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників.

1.2. Класифікація учасників кримінального провадження

В юридичній літературі існують різні погляди щодо класифікації учасників кримінального процесу, тому оскільки в основу будь-якої класифікації можуть бути покладені різні критерії, у науці кримінального процесу запропоновано багато таких варіацій.

Так, Р.Д. Рахунов, виходячи з характеру процесуальної діяльності, поділяв усіх учасників на 4 групи:

- 1) державні органи;
- 2) сторони;
- 3) учасники, процесуальні дії яких служать засобами доказування;
- 4) допоміжні працівники [64, с. 23].

Натомість Т.М. Добровольська вважала, що кримінальне процесуальне законодавство чітко відрізняє таких учасників кримінального процесу, як обвинувач, підсудний, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представник позивача та відповідача, і таких осіб, які беруть участь у справі, як свідки, експерти, перекладачі, фахівці та поняті. На її погляд, перша група учасників процесу на відміну від інших осіб, які беруть участь у справі, завжди має у справі самостійний процесуальний інтерес, причому за своєю безпосередньою спрямованістю їх інтереси протилежні (обвинувачення та захист, підтримка цивільного позову та заперечення проти нього) [12, с. 123].

Вже згадувана П.Л. Лупинська, в залежності від критеріїв учасника кримінального процесу, якими, на думку вченої, є 1) учасники відстоюють у справі певний інтерес; та 2) наділені широкими процесуальними правами, що дозволяють активно брати участь в процесі і впливати на рух і результат справи, представляла наступну класифікацію:

- 1) органи держави і посадові особи – суд (суддя), прокурор, слідчий, начальник слідчого відділу, орган дізнання і особа, яка провадить дізнання (дізнавач), які здійснюють провадження у справі, приймають в ньому провідне становище і відповідають за його хід і результат. Тільки вони застосовують

норми права, заходи процесуального примусу щодо тих чи інших осіб, виносять рішення про початок провадження у справі, його напрямку та вирішенні справи по суті. Кожен з них діє в межах своїх повноважень, вирішує в процесі свої спеціальні завдання і використовує для цього особливі процесуальні засоби.

2) утворюють учасники кримінального процесу: підозрюваний, обвинувачений, їх захисники, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач та їх представники [78, с. 458].

У свою чергу Л.М. Лобойко залежно від здійснюваної процесуальної функції всіх суб'єктів поділяє на чотири групи:

- 1) учасники, які виконують функцію правосуддя;
- 2) учасники, які виконують функцію обвинувачення;
- 3) учасники, які виконують функцію захисту;
- 4) учасники, які виконують допоміжну функцію [35, с. 185].

Проте пізніше вченим була запропонована інша класифікація учасників кримінального провадження, яка має наступний вигляд:

1) учасники, які виконують функцію правосуддя (суд, слідчий суддя);

2) учасники, які виконують функцію кримінального переслідування (публічний обвинувач, керівник органу досудового розслідування, слідчий, потерпілий, представник потерпілого, цивільний позивач, представник цивільного позивача), – сторона обвинувачення;

3) учасники, які виконують функцію захисту (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, захисник, цивільний відповідач, представник цивільного відповідача), – сторона захисту;

4) учасники, які виконують допоміжну функцію (заявник про кримінальне правопорушення, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, особа, яка розуміє знаки німого або глухого, поняті, поручителі, педагог, лікар, батьки або інші законні представники неповнолітнього свідка, особи, разом з якими особа підлягає впізнанню, секретар судового засідання, представник органу чи установи виконання покарань, представник лікарської комісії, яка дала висновок

про стан здоров'я засудженого, представник спостережної комісії, представник спеціальної навчально-виховної установи тощо).

При чому вчений додає, що для того, щоб скласти уявлення про характеристику того чи іншого учасника кримінального провадження, доцільно розглянути такі її елементи:

- 1) визначення поняття учасника;
- 2) підстава його участі у процесі;
- 3) вимоги процесуального закону, яким він повинен відповідати, або обставини, що виключають його участь;
- 4) процесуальний статус (обов'язки і права);
- 5) час, протягом якого він перебуває в такому статусі;
- 6) юридична відповідальність за невиконання процесуальних обов'язків [34, с. 111].

Наведена класифікація, є достатньо повною та включає майже усіх учасників кримінального провадження, проте потребує, на нашу думку, додаткового обґрунтування виокремлення функції кримінального переслідування (зокрема щодо публічного обвинувача, та його статусу за чинним КПК України) та віднесення до кола учасників, що її здійснюють, потерпілого.

В.М. Грошевий, О.В. Капліна та О.Г. Шило поділяють учасників кримінального провадження залежно від виконуваних функцій наступним чином:

- 1) суд (суддя, слідчий суддя, присяжні);
- 2) сторона обвинувачення (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий);
- 3) сторона захисту (підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений та їх законні представники, захисник);
- 4) потерпілий і його представник;
- 5) інші учасники кримінального провадження:

а) особи, які здійснюють ініціативну допомогу у виявленні та розкритті кримінального правопорушення (заявник, конфіденційний співробітник);

б) особи, які володіють спеціальними знаннями (експерт, спеціаліст);

в) особи, які сприяють кримінальному провадженню (свідок, перекладач, понятий, секретар судового засідання, судовий розпорядник);

г) особи, які беруть участь у кримінальному провадженні у зв'язку із застосуванням запобіжних заходів (поручитель, заставадавець) [25, с. 175].

Схожої точки зору притримуються В.В. Король та В.Д. Юрчишин, які виходячи із аналізу кримінального процесуального законодавства, а також від функцій, які здійснюються учасниками кримінального провадження, їх класифікують учасників кримінального провадження на такі групи:

1) суд (суддя, слідчий суддя, запасний суддя, суд присяжних);

2) сторона обвинувачення (прокурор, орган досудового розслідування, керівник органу досудового розслідування, слідчий, оперативні підрозділи);

3) сторона захисту (підозрюваний, обвинувачений, виправданий, засуджений та їх законні представники, захисник);

4) потерпілий і його представник;

5) інші учасники кримінального провадження, які виконують допоміжну роль у здійсненні кримінального провадження, до яких відносяться:

а) особи, які здійснюють ініціативну допомогу у виявленні й розкритті кримінального правопорушення (заявник, конфіденційний співробітник);

б) особи, які захищають у кримінальному провадженні цивільно-правові інтереси (цивільний позивач, цивільний відповідач, їх представники, в тому числі і законні представники);

в) особи, які представляють права та інтереси неповнолітніх (представник дитячої адміністрації, представники служби у справах дітей та кримінальної міліції у справах дітей);

- г) особи, які володіють спеціальними знаннями (експерт, спеціаліст);
- д) особи, які сприяють кримінальному провадженню (свідок, перекладач, понятий, секретар судового засідання, судовий розпорядник);
- е) особи, які беруть участь у кримінальному провадженні у зв'язку із застосуванням запобіжних заходів (поручитель, заставодавець) [23, с. 245].

Трохи інший варіант поділу учасників кримінального провадження пропонують В.В. Коваленко, Л.Д. Удалова та Д.П. Письмений. Вони за характером виконуваних функцій, завдань і процесуального статусу класифікують учасників кримінального провадження на такі групи:

- 1) державні органи та посадові особи, які ведуть кримінальне провадження і залучають до його сфери всіх інших учасників кримінально-процесуальної діяльності (суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, слідчий, керівник органу досудового розслідування, оперативні під-розділи);
- 2) особи, які захищають свої або представлені інтереси в кримінальному провадженні: потерпілий, підозрюваний, обвинувачений, захисник, цивільний позивач, цивільний відповідач, представники потерпілого, цивільного позивача та відповідача;
- 3) особи, які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні: заявник, свідок, спеціаліст, експерт, перекладач, понятий, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо [26, с. 88].

Російський дослідник К.В. Калиновський пропонує в основі класифікації учасників кримінального провадження застосувати критерій кримінально-процесуальних функцій: юстиції (вирішення справи), обвинувачення (кримінального переслідування) і захисту. Тому КПК, на думку вченого, ділить всіх учасників на тих, які відносяться до суду, до сторони обвинувачення, до сторони захисту та інших учасників.

Система суб'єктів і учасників кримінального процесу, що характеризує їх процесуальний статус, повинна будуватися на базі кількох класифікацій, з урахуванням володіння ними владними повноваженнями, ставлення до доведенню і ін. При цьому слід мати на увазі, підкреслює К.Б. Калиновський, що в змішаному російському кримінальному процесі присутні розшукові елементи у вигляді наявності на початковому етапі функції розслідування (злиття з одних рукав функцій обвинувачення, захисту і прийняття рішень).

В результаті система суб'єктів і учасників процесу складається з трьох груп, кожна з яких розбита на дві підгрупи:

– Суб'єкти, які ведуть провадження у справі:

- Носії функції юстиції: суд, суддя, який головує в судовому засіданні, голова суду, присяжного засідателя;

- Носії функції розслідування: слідчий, керівник слідчого органу, орган дізнання, начальник органу (підрозділу) дізнання, дізнавач, прокурор.

– Суб'єкти, які є сторонами:

- Носії функції обвинувачення: державний обвинувач, потерпілий, приватний обвинувач, цивільний позивач, представники потерпілого, цивільного позивача і приватного обвинувача;

- Носії функції захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний, засуджений, виправданий), законний представник неповнолітнього обвинуваченого, захисник, цивільний відповідач і його представник.

– Інші учасники кримінального процесу, що виконують функцію сприяння кримінального судочинства:

- Особи, які є джерелами доказів: свідок, експерт, спеціаліст (а також підозрюваний, обвинувачений і потерпілий);

- Особи, які надають технічну допомогу владним суб'єктам: перекладач, педагог, понятий, секретар судового засідання, заставодавець, поручитель та інші.

В даній класифікації, одразу потрібно відмітити, що вчений розмежовує поняття суб'єктів та учасників кримінального провадження. Втім навіть при такій позиції, застосування такої підстави для класифікації як виконувана у кримінальному провадженні процесуальна функція (одна з трьох основних), буде мати наслідком змішування таких учасників кримінального провадження як слідчий суддя, експерт, понятий, керівник органу досудового розслідування. Такі підхід не надасть змогу повністю розкрити їх особливості.

На погляд М.Г. Моторигіної, учасників кримінального провадження залежно від виконуваних ними функцій слід поділити на наступні групи:

1) учасники, які виконують функцію правосуддя та судового контролю (суд, слідчий суддя);

2) сторони: з боку обвинувачення (прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий, потерпілий, його представник і законний представник); з боку захисту (підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їх захисники та законні представники, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження);

3) учасники, що відстоюють у кримінальному провадженні свої майнові інтереси (цивільний позивач та його представник, цивільний відповідач та його представник);

4) учасники, які виконують допоміжну функцію (заявник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, поняті, поручителі, заставодавець, лікар, особи, разом з якими особа підлягає впізнанню, секретар судового засідання, судовий розпорядник тощо) [40, с. 21].

Також, вчена зазначає, що якщо за класифікаційний критерій обрати законний інтерес, то можна всіх учасників кримінального провадження поділити на:

1) учасників, які мають особистий інтерес (підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, цивільний позивач, цивільний відповідач, потерпілий);

2) учасників, які представляють або захищають чужі інтереси (або інтереси інших осіб) (захисник, законний представник, представник та законний представник цивільного відповідача, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження);

3) учасників, що представляють державний інтерес (суд, суддя, слідчий суддя, прокурор, керівник органу досудового розслідування, слідчий) [40, с. 19].

На переконання Ю.І. Азарова, найбільш переконливою, є класифікація учасників, в основі якої знайшли своє відображення інтереси учасників кримінального провадження, з огляду на принцип змагальності кримінального процесу:

1) суб'єкти кримінального провадження з боку сторони обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий, його представник і законний представник у випадках, установлених КПК;

2) учасники кримінального провадження з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування;

3) особи, які мають та обстоюють у кримінальному процесі власні інтереси: потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач;

4) особи, які захищають та представляють інтереси інших осіб: захисник, представник потерпілого, цивільного позивача та цивільного відповідача, законний представник неповнолітнього;

5) особи, які сприяють кримінальному судочинству і правосуддю: заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник [1, с. 111-112].

Враховуючи характер процесуальної діяльності та правового становища, на в залежності від зацікавленості в результатах провадження, О.В. Супрунова, пропонує усіх суб'єктів кримінально-процесуальних відносин поділити на такі 4 групи:

1) суб'єкти, які здійснюють кримінальне провадження: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, співробітник оперативного підрозділу, що виконує доручення слідчого, слідчий суддя, суд;

2) суб'єкти, які мають та відстоюють власні кримінально-правові або цивільно-правові інтереси: підозрюваний, обвинувачений, засуджений, виправданий, особа, стосовно якої вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, потерпілий, цивільний позивач, цивільний відповідач, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі;

3) суб'єкти, які захищають та представляють інтереси інших осіб: захисник підозрюваного, обвинуваченого, засудженого, виправданого, особи, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу іноземній державі, їх законні представники, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, законний представник;

4) суб'єкти, які відіграють допоміжну роль у кримінальному провадженні (заявник, свідок та його адвокат, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, секретар судового засідання, судовий розпорядник) [74, с. 353].

На переконання, В.Г. Пожара та Л.М. Гуртієвої система учасників кримінального провадження має бути представлена наступним чином:

1) перша група: державні органи і посадові особи, які ведуть процес – суд, суддя, прокурор, слідчий, начальник слідчого відділу, орган дізнання (особа, що проводить дізнання). На них покладається обов'язок провадження кримінально-процесуальних дій з порушення, розслідування і вирішення справ про злочини. Їхня діяльність має публічно-правовий характер.

Суб'єкти даної групи зобов'язані: забезпечити в межах своєї компетенції вирішення завдань кримінального процесу; забезпечити права і законні інтереси осіб у кримінальному процесі; забезпечувати повне, всебічне та об'єктивне дослідження обставин кримінальної справи; на них покладається обов'язок доказування у кримінальній справі.

Для забезпечення вирішення завдань кримінального процесу ці суб'єкти користуються державно-владними повноваженнями, здійснюють провадження у справі і відповідають за його правильний хід і результат. Тільки вони мають право застосовувати норми права, заходи процесуального примусу відносно тих або інших осіб, виносити рішення про початок провадження у справі, його направлення та вирішення справи по суті. Кожний з них діє в межах своїх повноважень, виконуючи покладені на них кримінально-процесуальні функції, вирішує в процесі як загальні, так і спеціальні завдання (тобто, завдання, властиві певному етапу провадження у кримінальній справі) і використовує для нього особливі процесуальні засоби.

До всіх суб'єктів цієї групи пред'являється вимога незацікавленості в результаті справи. Інакше, за наявності ознак прямої, особистої або непрямой зацікавленості в результаті справи, такі особи підлягають відведенню (самовідводу).

2) Друга група: учасники кримінального процесу, які зацікавлені в певному результаті кримінальної справи, оскільки захищають свої особисті або представляють прана та законні інтереси інших осіб. У зв'язку з цим одні з них (наприклад, потерпілий) прагнуть добитися відновлення порушених прав і свобод і покарання винних. Інші (наприклад, обвинувачений) бажають уникнути

притягнення до кримінальної відповідальності або пом'якшити покарання. Особиста зацікавленість у результаті справи є однією з головних ознак виділення певної групи суб'єктів кримінального судочинства – учасників процесу.

Характеризуючи учасників кримінального судочинства, вчені відзначають, що вони допускаються або притягуються до участі в справі особливим актом державного органу (посадової особи).

3) Третя група: особи, які залучаються до кримінального процесу для сприяння здійсненню кримінального судочинства. До цієї групи відносяться свідок, експерт, спеціаліст, перекладач, поняті, секретар судового засідання, заставодавець, поручитель, статисти тощо.

Їхнє процесуальне положення характеризується тим, що їхні свідчення або висновки служать джерелом доказів (свідок, експерт), або їхня діяльність сприяє правильному провадженню процесуальних дій (перекладач, фахівець, поняті), або вони полягають у фіксації дій учасників судового розгляду (секретар судового засідання) тощо.

Склад суб'єктів кримінального процесу (кримінально-процесуальної діяльності, кримінально-процесуальних правовідносин) не є незмінним і постійним. Він залежить від стадії кримінального процесу і характеру здійснюваних дій у ході провадження у кримінальній справі, підстав залучення (вступу) до процесу тих або інших суб'єктів кримінального процесу, обставин справи і т.п. [32, с. 124-125].

Таким чином, з огляду на запропоновані вченими класифікації, можна стверджувати, що критеріїв для поділу учасників є досить широкими, серед яких можна виділити: 1) зацікавленість в результатах провадження; 2) законний інтерес; 3) виконувані процесуальні функції; 4) активність та здатність впливати на результат провадження; 5) змішаний критерій та інші.

На нашу думку, при класифікації учасників та об'єднанні їх у групи слід послуговуватися змішаним критерієм, тобто класти в основу класифікації характер здійснюваної процесуальної функції та зацікавленість в результаті

провадження. Використовуючи зазначений критерій учасників кримінального провадження слід поділити на такі групи:

1) учасники, які здійснюють функцію правосуддя та судового контролю (суд, суддя, присяжні, слідчий суддя). Дана група учасників також характеризується відсутністю зацікавленості у вирішенні справи;

2) учасники, які є сторонами кримінального провадження (учасники, що до них відносяться відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України);

3) учасники, які не є сторонами кримінального провадження, проте мають певний інтерес у вирішенні кримінального провадження (потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник);

4) учасники, які сприяють здійсненню кримінального провадження (свідок, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник). Дана група учасників характеризується відсутністю інтересу у розгляді кримінального провадження, та характер виконуваної ними функції у кримінальному провадженні носить допоміжний, забезпечуючий характер по відношенню до інших учасників кримінального провадження.

Розділ 2. ХАРАКТЕРИСТИКА УЧАСНИВ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ, ЯКІ СПРИЯЮТЬ ЗДІЙСНЕННЮ КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

2.1. Свідок як учасник кримінального провадження

Чинний КПК України визначає поняття та процесуальний статус свідка. Згідно ч. 1 ст. 65 КПК України свідком є фізична особа, якій відомі або можуть бути відомі обставини, що підлягають доказуванню під час кримінального провадження, і яка викликана для давання показань. При цьому ключовою особливістю свідка є те що він є «джерелом» відомостей, що мають значення для встановлення обставин кримінального правопорушення, та загалом кримінального провадження. Перелік таких обставин закріплений у ст. 91 КПК та включає в себе:

1) подія кримінального правопорушення (час, місце, спосіб та інші обставини вчинення кримінального правопорушення);

2) винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення;

3) вид і розмір шкоди, завданої кримінальним правопорушенням, а також розмір процесуальних витрат;

4) обставини, які впливають на ступінь тяжкості вчиненого кримінального правопорушення, характеризують особу обвинуваченого, обтяжують чи пом'якшують покарання, які виключають кримінальну відповідальність або є підставою закриття кримінального провадження;

5) обставини, що є підставою для звільнення від кримінальної відповідальності або покарання;

6) обставини, які підтверджують, що гроші, цінності та інше майно, які підлягають спеціальній конфіскації, одержані внаслідок вчинення кримінального правопорушення та/або є доходами від такого майна, або призначалися (використовувалися) для схиляння особи до вчинення кримінального правопорушення, фінансування та/або матеріального

забезпечення кримінального правопорушення чи винагороди за його вчинення, або є предметом кримінального правопорушення, у тому числі пов'язаного з їх незаконним обігом, або підшукані, виготовлені, пристосовані або використані як засоби чи знаряддя вчинення кримінального правопорушення;

7) обставини, що є підставою для застосування до юридичних осіб заходів кримінально-правового характеру.

Ще однією особливістю процесуального статусу свідка, яку називає С.В. Слінько, є відсутність у нього можливостей впливати на перебіг кримінального провадження, прийняття рішень про його спрямування, оскаржувати такі рішення [69, с. 878-882].

Як зазначає, М.М. Шейфер, свідок, перебуваючи в групі «інших» учасників процесу, не виконує функції ні захисту, ні кримінального переслідування, ні вирішенням справи по суті, а є носієм особливої «допоміжної» функції, яка, на її думку, полягає в сприянні здійсненню правосуддя за допомогою правдивого викладу відомих йому обставин, що мають значення для справи, становлять предмет допиту й інших слідчих дій, проведених із його участю та супроводжуваних даванням ним свідчень [89, с. 12]. Таким чином, головною метою участі свідка у провадженні є необхідність надання незаінтересованою особою показань, щодо обставин, що мають значення для кримінального провадження.

Відповідно до ч. 2 ст. 65 КПК України передбачено перелік осіб, які не можуть бути свідками у певному кримінальному провадженні, тобто не можуть надавати свідчення.

До них відносяться:

1) захисник, представник потерпілого, цивільного позивача, цивільного відповідача, юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, законний представник потерпілого, цивільного позивача у кримінальному провадженні – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій представника чи захисника;

- 2) адвокати – про відомості, які становлять адвокатську таємницю;
- 3) нотаріуси – про відомості, які становлять нотаріальну таємницю;
- 4) медичні працівники та інші особи, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю;
- 5) священнослужителі – про відомості, одержані ними на сповіді віруючих;
- 6) журналісти – про відомості, які містять конфіденційну інформацію професійного характеру, надану за умови нерозголошення авторства або джерела інформації;
- 7) судді та присяжні – про обставини обговорення в нарадчій кімнаті питань, що виникли під час ухвалення судового рішення, за винятком випадків кримінального провадження щодо прийняття суддею (суддями) завідомо неправосудного вироку, ухвали;
- 8) особи, які брали участь в укладенні та виконанні угоди про примирення в кримінальному провадженні, – про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з участю в укладенні та виконанні угоди про примирення;
- 9) особи, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо дійсних даних про їх особи;
- 10) особи, які мають відомості про дійсні дані про осіб, до яких застосовані заходи безпеки, – щодо цих даних.

Також, КПК передбачає, що особи, передбачені пунктами 1-5, з приводу зазначених довірених відомостей можуть бути звільнені від обов'язку зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, у визначеному нею обсязі. Таке звільнення здійснюється у письмовій формі за підписом особи, що довірила зазначені відомості.

Так, представник, захисник та адвокат несуть обов'язок зберігати професійну таємницю особою, що довірила їм ці відомості, та інформацію, про обставини, які стали їм відомі у зв'язку з виконанням функцій у кримінальному

провадженні. Відповідно до ст. 22 Закону України (далі – ЗУ) «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» [52] адвокатською таємницею є будь-яка інформація, що стала відома адвокату, помічнику адвоката, стажисту адвоката, особі, яка перебуває у трудових відносинах з адвокатом, про клієнта, а також питання, з яких клієнт (особа, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав) звертався до адвоката, адвокатського бюро, адвокатського об'єднання, зміст порад, консультацій, роз'яснень адвоката, складені ним документи, інформація, що зберігається на електронних носіях, та інші документи і відомості, одержані адвокатом під час здійснення адвокатської діяльності.

Відповідно до ч. 2 цієї статті інформація або документи можуть втратити статус адвокатської таємниці за письмовою заявою клієнта (особи, якій відмовлено в укладенні договору про надання правової допомоги з передбачених цим Законом підстав). При цьому інформація або документи, що отримані від третіх осіб і містять відомості про них, можуть поширюватися з урахуванням вимог законодавства з питань захисту персональних даних.

Тобто такий дозвіл передбачений вказаним законом, та передбачає письмову згоду такої особи, для уможливлення надання адвокатом такої інформації у кримінальному провадженні.

Наступний випадок стосується нотаріальної таємниці. Згідно зі ст. 8 ЗУ «Про нотаріат» [60] нотаріальна таємниця – це сукупність відомостей, отриманих під час вчинення нотаріальної дії або звернення до нотаріуса заінтересованої особи, в тому числі про особу, її майно, особисті майнові та немайнові права і обов'язки тощо. Саме за порушення ч. 1 ст. 8 вказаного закону може бути анульовано свідоцтво про право заняття нотаріальною діяльністю.

В той же час, згідно ч. 7 ст. 8 ЗУ «Про нотаріат» вказано, що довідки про вчинені нотаріальні дії та копії документів, що зберігаються у нотаріуса, видаються нотаріусом виключно фізичним та юридичним особам, за

дорученням яких або щодо яких вчинялися нотаріальні дії. Дане правило врегульовано також положеннями Глави 7 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України затвердженого Наказом Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 р. [58]. В цій главі містить порядок засвідчення вірності копій документів і витягів з них, засвідчення справжності підписів на документах та в п. 3.5. зазначено, що на вимогу фізичних або юридичних осіб, щодо яких вчинялася нотаріальна дія, нотаріуси вправі видавати копії документів, що зберігаються у справах державної нотаріальної контори, державного нотаріального архіву або приватного нотаріуса. Вірність таких копій засвідчується за правилами цієї глави з проставленням відмітки «Зі справ нотаріальної контори (архіву, приватного нотаріуса)». При цьому, на думку Н. Побіянської, у разі звернення представника фізичної особи, на мою особисту думку, довіреність має бути тільки нотаріальною, у разі звернення представника юридичної особи, довіреність може бути як у простій письмовій формі, так і посвідчена нотаріально [47, с. 134].

Тобто галузевим законом та відповідним підзаконним нормативно-правовим актом врегульований порядок надання згоди зацікавленої особи на видати таких документів нотаріусом, та їх подальшої можливості для використання в рамках кримінального провадження та надання відповідних показань нотаріусом.

Ще одне виключення стосується медичних працівників та інших осіб, яким у зв'язку з виконанням професійних або службових обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейну сторони життя особи – про відомості, які становлять лікарську таємницю. Поняття лікарської таємниці закріплено у ст. 40 ЗУ «Основ законодавства України про охорону здоров'я» згідно якої, це є інформація про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимна і сімейна сторони життя громадянина [45]. Дана інформація не піддається розголошенню в кримінальному провадженні лікарем, окрім як згоди такої особи на розголошення.

Останній випадок, щодо священнослужителя, також передбачає необхідність наявності відповідної згоди особи, яка надала відповідну інформацію священнослужителю про відомості, одержані ним на сповіді.

Також, не можуть без їх згоди бути допитані як свідки особи, які мають право дипломатичної недоторканності, а також працівники дипломатичних представництв – без згоди представника дипломатичної установи.

Також варто зазначити, що термін «свідок» має автономне значення в рамках практики Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) та Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – Конвенція) незалежно від класифікації у національному законодавстві. Так ЄСПЛ у низці рішень було встановлено, що якщо долучення до матеріалів справи показань свідка може в істотному ступені бути підставою для визнання винним, воно є доказом для сторони обвинувачення, щодо якої застосовуються гарантії, передбачені підпунктом (d) пункту 3 та пунктом 1 ст. 6 Конвенції [95].

Термін «свідок» згідно практики ЄСПЛ та положень Конвенції розповсюджується на співобвинувачених, потерпілих та експертів, а так само підпункт (d) пункту 3 ст. 6 Конвенції може бути застосований й до письмових доказів [96].

Наступним елементом при визначенні процесуального статусу свідка є встановлення його прав та обов'язків.

Відповідно до ч. 1 ст. 66 КПК України свідок має право:

1) знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується;

2) користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката, повноваження якого підтверджуються згідно з положеннями статті 50 КПК України;

3) відмовитися давати показання щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї, що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального

правопорушення, а також показання щодо відомостей, які згідно з положеннями статті 65 КПК України не підлягають розголошенню;

4) давати показання рідною або іншою мовою, якою він вільно володіє, і користуватися допомогою перекладача;

5) користуватися нотатками і документами при даванні показань у тих випадках, коли показання стосуються будь-яких розрахунків та інших відомостей, які йому важко тримати в пам'яті;

6) на відшкодування витрат, пов'язаних з викликом для давання показань;

7) ознайомлюватися з протоколом допиту та заявляти клопотання про внесення до нього змін, доповнень і зауважень, а також власноручно робити такі доповнення і зауваження;

8) заявляти клопотання про забезпечення безпеки;

9) заявляти відвід перекладачу.

Потрібно одразу зазначити, що кожне право передбачене для свідка, кореспондує з певними обов'язками інших учасників кримінального провадження.

Так, право свідка знати, у зв'язку з чим і в якому кримінальному провадженні він допитується, кореспондує з обов'язком слідчого, прокурора, суду повідомити особі такі дані перед початком проведення такої процесуальної дії. Наприклад, ст. 137 КПК України встановлює зміст повістки про виклик, одними з обов'язкових елементів якої є: ім'я (найменування) особи, яка викликається, та її адреса; найменування (номер) кримінального провадження, в рамках якого здійснюється виклик; процесуальний статус, в якому перебуває викликана особа; процесуальна дія (дії), для участі в якій викликається особа. Також, ч. 3 ст. 224 КПК України передбачено, що перед допитом встановлюється особа, роз'яснюються її права, а також порядок проведення допиту.

Право свідка користуватися під час давання показань та участі у проведенні інших процесуальних дій правовою допомогою адвоката забезпечується відповідними гарантіями закріпленими у ст. 59 Конституції України, що було предметом розгляду Конституційного суду України (далі – КСУ), та у КПК України. Так у рішенні КСУ від 30 вересня 2009 р. в справі за конституційним зверненням громадянина Ігоря Володимировича Голованя щодо офіційного тлумачення положень ст. 59 Конституції України (справа про право на правову допомогу) зазначалося, що особа під час допиту її як свідка в органах дізнання, досудового слідства чи давання пояснень у правовідносинах із цими й іншими державними органами має право на правову (юридичну) допомогу від обраної за власним бажанням особи в статусі адвоката, що не виключає можливості отримання такої допомоги від іншої особи, якщо законами України щодо цього не встановлено обмежень.

Надання правової допомоги свідку у кримінальному провадженні також виділяється ЗУ «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» як окремий вид адвокатської діяльності (п. 4 ч. 1 ст. 19)). Втім не дивлячись на цілу низку нормативно-правових актів, процесуальне положення адвоката свідка є доволі невизначеним, про що вказують дослідники.

Так, В.В. Заборовський вказує, що чинний КПК України зробив певний крок назад, порівняно з попереднім КПК 1960 р., у ч. 5 ст. 167 якого було закріплено низку прав захисника свідка (зокрема, право бути присутнім під час допиту; надавати в присутності слідчого консультації свідку, заперечувати проти незаконних дій слідчого щодо порядку проведення ним допиту; оскаржувати дії слідчого тощо) [15, с. 172].

М.В. Луцюк відмічає, що новим КПК України всі «застарілі» права захисника-адвоката свідка просто не передбачені. Навіть якби адвокат і хотів під час слідчої дії вказати слідчому на неправильність його позиції, він не має такого права. Так само, як і не має права оскаржити неправомірність дій

слідчого – такі права мають лише прямо зазначені в ст. 303 КПК України особи [36].

Дійсно, окрім встановлення можливості залучення свідком адвоката, КПК не встановляю правовий статус такого суб'єкта. Втім, як зазначає І.В. Гловюк, незважаючи на те, що свідок не належить до сторін кримінального провадження, він має власний інтерес у кримінальному провадженні: наприклад, щоб допит був проведений із дотриманням вимог КПК, щоб за наявності для того підстав до нього були застосовані заходи безпеки тощо, тому, відповідно, може користуватися допомогою адвоката для забезпечення реалізації цих та інших законних інтересів. Відсутність у суб'єкта матеріально-правового інтересу не виключає наявності процесуальних інтересів. Відповідно, варто визнати можливість існування договірною представництва інтересів свідка; складно заперечувати при цьому представницький характер діяльності адвоката свідка [7, с. 199].

Схожу позицію підтримує В.Г. Пожар, який стверджує, що представник свідка – це самостійний суб'єкт кримінального процесуального провадження, який вступає в процес виключно з метою захисту прав та законних інтересів особи, яку він представляє. Такий представник захищає процесуальний інтерес свідка (оскільки матеріального інтересу у свідка немає), який полягає у тому, щоб свідок найбільш повно реалізував належні йому права у кримінальному процесі [49, с. 15].

Таким чином, можливо було б доцільно передбачити в КПК України окремо правовий статус адвоката свідка з визначенням його прав та обов'язків. Зокрема, можливості оскарження рішення, дій чи бездіяльності слідчого органу досудового розслідування.

Також важливою особливістю правового статусу свідка є його можливість заявляти клопотання про забезпечення безпеки. Забезпечення безпеки осіб у кримінальному провадженні передбачено ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві», згідно ст. 2 якого свідок має

право на таке забезпечення [55]. Відповідно рішення про застосування таких заходів приймається слідчим, прокурором, судом, у провадженні яких знаходяться кримінальні провадження щодо кримінальних правопорушень, у розслідуванні чи судовому розгляді яких брали або беруть участь особи, а також органом (підрозділом), що здійснює оперативно-розшукову діяльність, щодо осіб, які брали участь або сприяли виявленню, попередженню, припиненню злочинів.

У разі застосування до свідка заходів безпеки, він користується правами передбаченими ст. 5 закону, а саме:

- а) подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування;
- б) знати про застосування щодо них заходів безпеки;
- в) вимагати від слідчого, прокурора, суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів;
- г) оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурору або до суду.

Окрім того на свідка в рамках застосування заходів безпеки покладаються й обов'язки, а саме:

- а) виконувати умови здійснення заходів безпеки і законні вимоги органів, які забезпечують безпеку;
- б) негайно інформувати названі органи про кожен випадок погрози або протиправних дій додо них;
- в) поводитися з майном та документами, виданими їм у тимчасове користування органом, який забезпечує безпеку, згідно з установленими законодавством правилами.

Щодо обов'язків свідка, як учасника кримінального провадження, то вони передбачені ч. 2 ст. 65 КПК України та передбачають:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;

2) давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду;

3) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Також, особа, яку залучають до проведення процесуальних дій під час досудового розслідування як понятого або яка стала очевидцем таких дій, зобов'язана на вимогу слідчого, прокурора не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії.

Щодо першого обов'язку, то його суть складає необхідність свідка прибувати на виклик слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду для участі у процесуальних діях. Порядок виклику передбачений ст. 133-139 КПК України. Виклик свідка може бути здійснений слідчим, прокурором (ст. 133), у разі виклику судом чи слідчим суддею, такий виклик називається судовим (ст. 134). Підставою, для здійснення виклику є наявність достатніх підстав вважати, що така особа може дати показання, які мають значення для кримінального провадження, або її участь у процесуальній дії є обов'язковою.

Виклик здійснюється шляхом вручення повістки про виклик, надіслання її поштою, електронною поштою чи факсимільним зв'язком, здійснення виклику по телефону або телеграмою. При чому, з моменту отримання повістки, особа юридично набуває статусу свідка і з цього моменту починає користуватися правами та повинна виконувати покладені на неї обов'язки (зокрема прибути за викликом).

Наступним обов'язком свідка є давати правдиві показання під час досудового розслідування та судового розгляду. Даний обов'язок є поєднанням двох – 1) обов'язку давати показання, та 2) надавати завідомо правдиві показання. Втім з першої частини цього правила є певні виключення, зокрема свідок не може відмовитися від дачі показань щодо себе, близьких родичів та членів своєї сім'ї,

що можуть стати підставою для підозри, обвинувачення у вчиненні ним, близькими родичами чи членами його сім'ї кримінального правопорушення (п. 3 ч. 1 ст. 66 КПК України та ст. 63 Конституції України). Можливість надання завідомо неправдиві показання законом не передбачена.

Та останній обов'язок, полягає у забороні свідку розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням його обов'язків. Даний порядок регламентовано ст. 222 КПК України, в якій передбачено, що відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим.

Гарантією виконання обов'язків свідка та частиною характеристики його процесуального статусу є юридична відповідальність за невиконання покладених законом обов'язків.

Обов'язок прибуття за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду гарантується системою заходів забезпечення кримінального провадження, що можуть бути застосовані до свідка. Можливість їх застосування передбачена ст. 139, ст. 140 КПК України. Так до свідка, який був у встановленому порядку викликаний у разі його неявки може бути застосовано 1) грошове стягнення та\чи 2) привід.

Грошове стягнення накладається слідчим суддею за клопотанням слідчого, прокурора у розмірі від 0,25 до 0,5 розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого, прокурора; та від 0,5 до 2 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб – у випадку неприбуття на виклик слідчого судді, суду (ч. 1 ст. 139, ст. 144 КПК України).

У разі недієвості даного заходу забезпечення можливо застосування приводу до свідка до місця її виклику в зазначений в ухвалі час. Рішення про здійснення приводу приймається: під час досудового розслідування – слідчим

суддею за клопотанням слідчого, прокурора або з власної ініціативи, а під час судового провадження – судом за клопотанням сторони кримінального провадження, потерпілого, представника юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, або з власної ініціативи. Рішення про здійснення приводу приймається у формі ухвали (ч. 2 ст. 140 КПК України). Так наприклад, ухвалою Білопільського району суду Сумської області було задоволено клопотання прокурора про привід свідків з метою об'єктивного та своєчасного розгляду кримінального провадження [84].

Важливо зазначити, що привід свідка не може бути застосований до неповнолітньої особи, вагітної жінки, інвалідів першої або другої груп, особи, яка одноосібно виховує дітей віком до шести років або дітей-інвалідів. А так само, не може бути застосовано захід забезпечення кримінального провадження до свідка у разі, якщо причина його неявки була поважною, невичерпний перелік яких закріплений у ст. 138 КПК України.

Так, наприклад, ухвалою судді Чернобаївського районного суду Черкаської області було скасовано ухвалу Чернобаївського районного суду про накладення грошового стягнення на свідків, оскільки свідка не прибули на виклик через поважну причину – в зв'язку з хворобою [85].

Наступний обов'язок (а саме його дві складові) свідка щодо надання правдивих показань під час досудового розслідування та судового розгляду забезпечується загрозою застосування кримінальної відповідальності до свідка в порядку ст. 384 «Введення в оману суду або іншого уповноваженого органу» та ст 385 «Відмова свідка від давання показань або відмова експерта чи перекладача від виконання покладених на них обов'язків» Кримінального кодексу України (далі – ККУ).

Виконання обов'язку свідка, щодо заборони розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі свідку у зв'язку з виконанням

його обов'язків забезпечується також можливістю застосування кримінальної відповідальності до останнього за ст. 387 «Розголошення даних оперативно-розшукової діяльності, досудового розслідування» ККУ.

Таким чином, свідок є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом надання правдивих показань, та яких незаінтересований у вирішенні кримінального провадження. Свідок наділений колом прав серед яких можна виокремити право не свідчити проти себе та близьких родичів, право на участь адвоката та застосування заходів забезпечення. Втім було виявлено недолік процесуального статусу адвоката, права та обов'язки якого не передбачені КПК України, зокрема відсутня можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого під час досудового розслідування. Обов'язки покладені на свідка забезпечуються як можливістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження (виклик, накладення грошового стягнення та привід) та загрозою застосування кримінального провадження.

Разом з тим, в практиці ЄСПЛ та згідно положень Конвенції, свідок є автономним поняттям в рамках якого визначено, що якщо долучення до матеріалів справи показань свідка може в істотному ступені бути підставою для визнання винним, воно є доказом для сторони обвинувачення, щодо якої застосовуються гарантії, передбачені підпунктом (d) пункту 3 та пунктом 1 ст. 6 Конвенції. Термін «свідок» розповсюджується на співобвинувачених, потерпілих та експертів, а так само підпункт (d) пункту 3 ст. 6 Конвенції може бути застосований й до письмових доказів.

2.2. Поняті як учасники кримінального провадження

Понятій як суб'єкт кримінального провадження передбачений у низці положень КПК України, втім його поняття, на кшталт, визначення свідка в тексті кодексу відсутнє. Закон вказує лише на вимоги, що висуваються до понятого, та порядок його залучення.

Так, в ч. 7 ст. 223 КПК України слідчий, прокурор зобов'язаний запросити не менше двох незаінтересованих осіб (понятих) для пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання, огляду трупа, в тому числі пов'язаного з ексгумацією, слідчого експерименту, освідкування особи. Винятками є випадки застосування безперервного відеозапису ходу проведення відповідної слідчої (розшукової) дії. Поняті можуть бути запрошені для участі в інших процесуальних діях, якщо слідчий, прокурор вважатиме це за доцільне.

А також міститься заборона на участь потерпілого, родичів підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівників правоохоронних органів, а також осіб, заінтересованих в результатах кримінального провадження.

Окрім цього міститься вказівка на можливість допиту понятих як свідків, тобто їх подальшої участі вже в іншому процесуальному статусі (наприклад, допит особи, яка була залучена як понятий при проведенні слідчого експерименту, в ході судового розгляду вже як свідка).

Проте навіть з цього можна зробити кілька висновків щодо процесуальної ролі понятих. Поняті виступають у якості гарантії правильного безпосереднього сприйняття при провадженні слідчих дій обставин та фактів, що мають значення для кримінального провадження, їх належного фіксування у процесуальних документах. Будучи незаінтересованими у результаті вирішення кримінального провадження поняті виконують посвідчувальну функцію, тобто посвідчують факт, хід та результати проведеної слідчої (розшукової) дії.

Теоретичне осмислення поняття та ролі понятого було предметом дослідження низки вчених. Так, на думку О.Р. Михайленка, при участі понятих у слідчій дії відбувається взаємний контроль одного учасника процесу за поведінкою іншого, активна діяльність одного допомагає успішно здійснювати свої повноваження іншому, а тому сферу їх участі в кримінальному провадженні необхідно розширювати [39, с. 320-340].

Таку ж позицію розділяє В.М. Тертишник, який вказує, що залучення понятих у кримінальному процесі має на меті створення необхідних умов для

об'єктивного та правильного провадження слідчих дій, засвідчення та закріплення доказів [75, с. 194].

П.Г. Назаренко вказує, що при регулюванні кримінальних процесуальних відносин, понятю як учаснику кримінального провадження законодавець відводить дуже вирішальну роль. Завдання інституту понятих полягає в наступному: по-перше, він є важливим гарантом правильності фіксації змісту, ходу та результатів слідчих (розшукових) дій. По-друге, участь понятих призвана гарантувати дотримання процесуального порядку проведення слідчої (розшукової) дії, у тому числі дотримання прав людини і громадянина. По-третє, участь понятих може слугувати засобом уточнення фіксації слідчої дії, якщо при цьому були допущені будь-які пробіли та неточності. По-четверте, інститут понятих має важливе попереджувальне значення, який дисциплінує слідчого. Окрім цього, важність участі понятого в проведенні слідчих (розшукових) дій полягає в тому, що він є допоміжним суб'єктом у збиранні доказів [41, с. 187]. Тобто підкреслює важливість інституту понятих для належного здійснення кримінального провадження.

Втім не всі розділяють важливість участі понятих. Наприклад, Р.С. Белкін, зазначає, що поняті – люди не компетентні в діях слідчого, не знають вимог закону до порядку, змісту і правил фіксації процесуальних дій, а тому не можуть розрізнити законні дії слідчого та незаконні. Їхня участь у слідчій дії жодною мірою не служить гарантією законності дій слідчого і не може перешкодити йому, якщо у нього такий намір виник, сфальсифікувати матеріали справи [3, с. 130]. Беззаперечно, що поняті не є професіоналами у сфері кримінального провадження, чи права, проте їх участь унеможлиблює відкрите свавілля посадових осіб, є відповідним застережником від очевидних незаконних дій при проведенні слідчих (розшукових) дій, хоча, звісно, не може гарантувати 100% законність проведеної процесуальної дії.

Незаінтересованість понятого є безумовною вимогою для залучення при проведенні процесуальної дії. Така незаінтересованість має стосуватися

результату кримінального провадження, тобто відсутності особистої зацікавленості, втім можна допустити наявність певного процесуального інтересу, наприклад, дотримання належного та законного порядку проведення процесуальної дії.

Така незаінтересованість гарантується положеннями ч. 7 ст. 223 КПК України, в якій міститься заборона на участь потерпілого, родичів підозрюваного, обвинуваченого і потерпілого, працівників правоохоронних органів, а також осіб, заінтересованих в результатах кримінального провадження.

Також в літературі називаються й інші умови, які повинні унеможливити участь осіб у якості понятих. Так, автори науково-практичного коментаря до КПК України, що як понятих не можна запрошувати осіб, які не досягли вісімнадцятирічного віку; недієдатних; учасників кримінального провадження; осіб, які перебувають у стані алкогольного сп'яніння; осіб, які мають фізичні або психічні недоліки, що перешкоджають сприйняттю змісту, ходу і результатів слідчої дії, перешкоджають робити заяви і зауваження, приносити скарги надії слідчого: сліпих або таких, що мають низький зір, глухих, німих; осіб, що мають громадянство інших держав або проживають на значному віддаленні від місця проведення досудового розслідування [32, с. 234]. Безумовно такі вимоги, як факт повноліття, дієдатність, відсутність фізичних вад, що унеможливають можливість посвідчення факту, ходу та результату проведеної процесуальної дії та відповідний фізичний стан на момент проведення такої дії, є слушними та мають бути відображені у відповідній нормі КПК України.

Деякі вчені, до цього переліку додають, ще інші вимоги. Так, наприклад, А.М. Сторожева пропонує пред'являти до понятих як вимогу наявність громадянства, аргументуючи це тим, що може виникнути проблема подальшого виклику понятого для надання свідчень в якості свідка, оскільки людина може перебувати за кордоном [71, с. 24]. Втім, на нашу думку, така вимога є зайвою, оскільки громадяни країни також можуть виїжджати за

кордон, або в іншу адміністративно-територіальну одиницю, що також спричинить труднощі допиту таких осіб у якості свідків.

Щодо процесуального статусу понятого, його прав та обов'язків, то, знову, у КПК України такий перелік відсутній. Хоча в у кримінальному процесуальному законодавстві сусідніх держав, так спеціальні статті присутні. Наприклад, у ч. 3 ст. 60 Кримінально-процесуального кодексу Російської Федерації зазначені права понятого, зокрема:

- 1) брати участь у слідчій дії і робити з приводу слідчої дії заяви і зауваження, що підлягають занесенню до протоколу;
- 2) знайомитися з протоколом слідчої дії, в провадженні якого він брав участь;
- 3) подавати скарги на дії (бездіяльність) і рішення дізнавача, начальника підрозділу дізнання, начальника органу дізнання, органу дізнання, слідчого і прокурора, що обмежують його права [80].

Кримінально-процесуальний кодекс Республіки Білорусь окрім прав, також містить і перелік обов'язків понятого. Так, у ст. 64 кодексу зазначено, що:

Понятий має право:

- 1) знати, в провадженні якого слідчої дії він бере участь, хто керує і хто бере участь в його провадженні;
- 2) робити з приводу слідчої дії заяви і зауваження, що підлягають занесенню до протоколу;
- 3) знайомитися з протоколом слідчої дії, в якому він брав участь;
- 4) підписувати протокол слідчої дії лише в тій частині, яка відображає сприйняті їм особисто обставини;
- 5) отримувати відшкодування понесених ним витрат, пов'язаних з участю в провадженні слідчих дій.

Понятий зобов'язаний:

- 1) бути за викликами органу кримінального переслідування;

2) повідомити на вимогу органу кримінального переслідування відомості про відносини з особами, які беруть участь у провадженні за матеріалами у кримінальній справі;

3) засвідчити своїм підписом у протоколі слідчої дії факт виробництва цього дії, його хід і результати;

4) дотримуватися порядку при провадженні слідчих дій;

5) підкорятися законним розпорядженням органу кримінального переслідування;

б) не розголошувати відомості про обставини справи чи інші дані, що стали йому відомі у зв'язку з участю у виробництві по кримінальній справі, якщо він був попереджений про це органом кримінального переслідування [79].

Такий підхід, вважаємо більш виваженим, та слід включити аналогічну статтю до чинного КПК України. Втім, невірно буде стверджувати, що у понятого відсутні права чи обов'язки у кримінальному провадженні України. Системний аналіз кодексу дає змогу виокремити наступні права та обов'язки понятого:

Права понятого:

1) право ознайомитися з текстом протоколу процесуальної дії (ч. 4 ст. 104 КПК України);

2) робити зауваження та доповнення до протоколу процесуальної дії (ч. 5 ст. 104 КПК України);

3) право дати письмові пояснення щодо причин відмови від підписання (ч. 6 ст. 104 КПК України);

Обов'язки понятого:

1) не розголошувати відомості щодо проведеної процесуальної дії, без дозволу слідчого, прокурора (ч. 3 ст. 66, ст. 222 КПК України).

Даний перелік не містить низки прав та обов'язків, що передбачені для понятих у кримінально-процесуальних кодексах досліджуваних сусідніх держав, та, на наше переконання, є прогалиною, та КПК України слід доповнити статтею,

яка містила вичерпний перелік прав та обов'язків понятого. Зокрема, така стаття повинна була б містити права понятого (окрім вже закріплених у КПК України):

- 1) знати, в проведенні якого слідчої дії він бере участь;
- 2) отримувати відшкодування понесених ним витрат, пов'язаних з участю в провадженні слідчих дій;
- 3) подавати скарги на дії (бездіяльність) і рішення слідчого та/чи прокурора під час досудового розслідування.

А також обов'язки понятого (окрім вже закріплених у КПК України):

- 1) прибувати за викликом слідчого, прокурора;
- 2) повідомити на вимогу слідчого, прокурора, суду, слідчого судді про відомості про відносини з особами, які беруть участь у кримінальному провадженні;
- 3) не покидати місце проведення процесуальної дії, до моменту її закінчення, та у разі відсутності доповнень та зауважень до протоколу засвідчити своїм підписом факт, хід та результати проведеної слідчої дії;
- 4) дотримуватися порядку при провадженні слідчих дій;
- 5) підкорятися законним розпорядженням органу кримінального переслідування.

Таким чином, понятий є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом участі, у визначених КПК України, у здійсненні процесуальних дій, з метою засвідчення факту, ходу та результатів її проведення, та який є незаінтересованим у результаті вирішення кримінального провадження.

Процесуальний статус понятого, потребує вдосконалення шляхом доповнення умов, що унеможливають участь осіб у якості понятих (зокрема, неповноліття, недієздатність, наявність фізичних вад, що унеможливають можливість посвідчення факту, ходу та результату проведеної процесуальної дії та невідповідний фізичний стан на момент проведення такої дії). А так само

потребує вдосконалення, шляхом доповнення КПК України статтею, що містила перелік прав та обов'язків понятого.

2.3. Заставадавець як учасник кримінального провадження

Заставадавцем, згідно ч. 2 ст. 182 КПК України є фізична чи юридична особа, яка вносить розмір застави за підозрюваного, обвинуваченого, якому було застосовано запобіжний захід та визначено розмір застави.

При цьому кодекс встановлює обмеження щодо потенційного заставадавця. Так, у ч. 2 ст. 182 КПК України вказано, що заставадавцем не може бути:

- юридична особа державної або комунальної власності;
- юридична особа, що фінансується з місцевого, державного бюджету, бюджету Автономної Республіки Крим;
- юридична особа у статутному капіталі якої є частка державної, комунальної власності;
- юридична особа, яка належить суб'єкту господарювання, що є у державній або комунальній власності.

Таким чином, як і у випадку з понятим, існують певні обмеження щодо можливої участі осіб в даному процесуальному статусі. Аналогічним чином, права та обов'язки заставадавця не закріплені у окремій статті, втім передбачені у ряді норм чинного КПК.

Заставадавець користується наступними правами:

- знати у вчиненні якого кримінального правопорушення підозрюється чи обвинувачується особа, передбачене законом покарання за його вчинення, щодо якої вноситься застава (ч. 3 ст. 182 КПК України);
- знати обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого та його явки за викликом, а також наслідки невиконання цих обов'язків (ч. 3 та ч. 6 ст. 182 КПК України);

- право у будь-який момент внести заставу у розмірі, визначеному в ухвалі про застосування запобіжного заходу у вигляді тримання під вартою (ч. 7 ст. 182 КПК України);
- брати участь у судовому засіданні під час розгляду питання про звернення застави в дохід держави (ч. 9 ст. 182 КПК України);
- повернення розміру застави, що не була звернена в дохід держави (ч. 11 ст. 182 КПК України);
- право на правову допомогу (ст. 59 Конституції України).

Варто привернути увагу на проблему повернення розміру застави заставодавцем до закінчення досудового розслідування, на яку звернули увагу О.В. Капліна та О.Е. Радутний. Дослідники стверджують, що в судовій практиці виникають окремі проблемні питання, зокрема, коли саме має бути повернута застава, що була внесена заставодавцем - сторонньою особою, чи може винести відповідну ухвалу саме слідчий суддя, а не суддя, який буде розглядати справу в судовому провадженні (п. 14 ч. 1 ст. 368 КПК України).

Втім, як зазначається у п. 11 листа Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №223-558/0/4-13 від 05.04.2013 р. «Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження» вплив строку дії ухвали про застосування заходу забезпечення кримінального провадження свідчить про припинення цього заходу забезпечення та поновлення прав і свобод особи, щодо якої він застосовувався або інтересів якої стосувався [54].

В результаті вчені доходять до висновку, що відсутня будь-яка колізія або невизначеність з питання повернення заставодавцю застави на стадії досудового розслідування, та що наявні всі правові підстави для розгляду та задоволення (за наявності до того фактичних підстав) слідчими суддями таких клопотань [19].

А також повинен виконувати наступні обов'язки:

– обов'язки із забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого;

– обов'язок щодо явки підозрюваного, обвинуваченого за викликом.

Проте яким чином заставадавець повинен забезпечити виконання даних обов'язків є відкритим. В будь-якому разі у разі невиконання покладених обов'язків до заставадавця застосовується юридична відповідальність, а саме кошти внесені в рахунок застави звертаються в дохід держави (ч. 11 ст. 182 КПК України).

Порядок звернення застави в дохід держави передбачений Порядком внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу, згідно п. 9 якого, звернення застави в дохід держави здійснюється на підставі платіжного доручення територіального управління ДСА або апеляційного суду, наданого до органу Казначейства, в якому відкрито депозитний рахунок, на який було внесено заставу [57].

Таким чином, заставадавець є учасником кримінально провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом внесення коштів в рахунок застави для забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого і таким чином здійснення кримінального провадження. Заставадавцем є фізична чи юридична особа, яка вносить розмір застави за підозрюваного, обвинуваченого, якому було застосовано запобіжний захід та визначено розмір застави.

Як і у випадку з понятим, існують певні обмеження щодо можливої участі осіб в даному процесуальному статусі. Аналогічним чином, права та обов'язки заставадавця не закріплені у окремій статті, втім передбачені у ряді норм чинного КПК.

2.4. Перекладач як учасник кримінального провадження

Перекладач (сурдоперекладач), згідно ст. 29 та ч. 1 ст. 68 КПК України, залучається у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження може бути залучений слідчим суддею, судом, прокурором та слідчим.

Поняття перекладача, не закріплене чинним кримінальним процесуальним законодавством, втім якщо звернутися до тлумачного словника юридичних термінів, то вказано, що перекладач, це – у досудовому і судовому процесі особа, яка володіє мовами, необхідними для перекладу письмових документів чи виступів учасників процесу [93, с. 85]. Одночасно з цим, важливо відмітити, що у будь-якому разі перекладач, як учасник кримінального провадження з'являється лише у разі залучення сторонами, слідчим суддею чи судом. Втім, до перекладача, висувуються й інші вимоги, а саме:

1) не є учасником кримінального провадження (не є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача);

2) не брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник;

3) не має бути особисто, а так само його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження, а так само не повинні існувати інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості (повинен бути неупередженим).

Таким чином, перекладач – це неупереджена, незацікавлена у результаті вирішення кримінального провадження особа, яка володіє декількома мовами, в т.ч. мовою кримінального судочинства, та залучається слідчим суддею, судом, прокурором та слідчим у разі необхідності у кримінальному провадженні перекладу пояснень, показань або документів сторони кримінального провадження.

У літературі викликає занепокоєння науковців та практичних працівників відсутність у кримінальному процесуальному законодавстві України чітких вимог, які пред'являються до перекладача. КПК України висуває таку вимогу до перекладача, як компетентність. Так, відповідно до ч. 4 ст. 68 КПК України перед початком процесуальної дії сторона кримінального провадження, яка залучила перекладача, чи слідчий суддя або суд мають пересвідчитися в особі і компетентності перекладача.

На думку О.П. Головинської, компетентність перекладача означає володіння ним мовами, з яких і на які здійснюється переклад [9, с. 64]. Однак, як зазначає А. Фірсова, знання граматики обох мов недостатньо, необхідні певні знання в юриспруденції, достатній словниковий запас, дотримання точності при передачі сутності викладеного [86, с. 60-61].

О. Покрещук та С. Фурса стверджують, що перекладач у юридичному процесі обов'язково повинен володіти юридичною термінологією та мати хоча б мінімальний багаж знань у тій чи іншій галузі права [51, с. 87].

Перекладач не є спеціалістом у галузі права, але повинен оперувати всіма необхідними юридичними термінами, не вдаючись у сутність юридичних проблем. Від перекладача вимагається вільне володіння мовою, знання якої необхідне для перекладу, що включає в себе здатність здійснювати переклад будь-яких, у тому числі й спеціальних термінів. Перекладач не повинен роз'яснювати будь-які терміни, але зобов'язаний здійснювати їх точний переклад [9, с. 68].

Що ж стосується компетентності сурдоперекладача, то при її визначенні слід враховувати деякі особливості. Так, головне завдання знаків і жестів глухонімих полягає в передачі їх смислового значення. Для всіх глухонімих України їх мова є загальноприйнятою, універсальною. Глухонімі передають свої думки двома способами: за допомогою жестикулярно-мінічних знаків, які означають, як правило, конкретні предмети, осіб чи дії та за допомогою дактильної (ручної) азбуки, яка включає в себе ознаки як писемної, так і усної мови та ґрунтується на правилах граматики. Слід зазначити, що один жест означає

не одне, а декілька слів, близьких за значенням. Жестами та мімікою не передаються абстрактні поняття, тому другий спосіб перекладу є більш прийнятним у кримінальному процесі, оскільки точніше передає значення знаків глухонімого учасника кримінального провадження [91, с. 14].

Підстави для залучення перекладача також передбачені у КПК країни. Такими підставами є факт того, що учасник кримінального провадження не володіє державною мовою. Дана підстава стосується будь-якого учасника кримінального провадження, проте особливий акцент робиться на таких учасниках як підозрюваний, обвинувачений (в широкому сенсі, включаючи і осіб, щодо яких вирішується питання про застосування примусових заходів, щодо яких вирішується питання про видачу).

Також право на перекладача гарантоване підпунктом (є) п. 3 ст. 6 Конвенції, згідно якої кожний обвинувачений у вчиненні кримінального правопорушення має право одержати безоплатну допомогу перекладача, якщо не розуміє мови, яка використовується в суді, або не розмовляє нею.

Більше того, відповідно підпункт (є) п. 3 ст. 6 Конвенції, відповідно до усталеної практики ЄСПЛ, гарантує право на безкоштовну допомогу перекладача для перекладу всіх документів або свідчень в ході судового розгляду, оскільки обвинувачений повинен розуміти мову судочинства, щоб реалізовувалося його право на справедливий судовий розгляд. Й так сам застосовується не тільки до усних заяв, зроблених в ході судового слухання, але також до документальних матеріалів і попередніми досудовим процедурам [94].

Таким чином, як вказує Т.М. Кузик, підтвердженням компетентності перекладача є сертифікація Міністерством юстиції України особи як судового перекладача з конкретної мови та факт внесення до Реєстру судових перекладачів [33].

Щодо вимоги неупередженості (відсутності зацікавленості у результаті вирішення кримінального провадження) перекладача, то відповідно до КПК, особа, що залучає перекладача, та надалі суд чи слідчий суддя повинні виявити

наявність зв'язків з учасниками кримінального провадження (наприклад, факт родинних зв'язків з потерпілим).

Системний аналіз норм КПК України дає змогу охарактеризувати правовий статус перекладача. Перш за все, права та обов'язки перекладача містяться у спеціальній статті присвяченій перекладачу – ст. 68 КПК України. Згідно цієї статті:

Перекладач має право:

- 1) ставити запитання з метою уточнень для правильного перекладу;
- 2) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 3) одержати винагороду за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- 4) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Перекладач зобов'язаний:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, слідчого судді чи суду;
- 2) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК України;
- 3) здійснювати повний і правильний переклад, посвідчувати правильність перекладу своїм підписом;
- 4) не розголошувати без дозволу слідчого, прокурора, суду відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі перекладачу у зв'язку з виконанням його обов'язків.

Право на одержання винагороди за виконаний переклад та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження, забезпечується виплатою гонорару за здійснений переклад або стороною кримінального провадження або державою та відшкодуванням усіх витрат пов'язаних з перекладом (наприклад, проїзд, а також добові в разі переїзду до іншого населеного пункт) відповідно до ст. 122 КПК України.

У разі заявлення клопотання про забезпечення безпеки, перекладач користується тими же правами, що і свідок, в частині забезпечення безпеки, передбачених ст. 5 закону, а саме:

- а) подавати клопотання про вжиття заходів безпеки або про їх скасування;
- б) знати про застосування щодо них заходів безпеки;
- в) вимагати від слідчого, прокурора, суду застосування додаткових заходів безпеки або скасування здійснюваних заходів;
- г) оскаржити незаконні рішення чи дії органів, які забезпечують безпеку, до відповідного органу вищого рівня, прокурору або до суду.

Юридична відповідальність викладача передбачена як положеннями КПК України так і ККУ за невиконання покладених на нього обов'язків.

Так завідомо неправильний переклад, зроблений перекладачем зроблений для надання або надані органу, що здійснює досудове розслідування, виконавче провадження, суду, Вищій раді правосуддя, тимчасовій слідчій чи спеціальній тимчасовій слідчій комісії Верховної Ради України є кримінальний злочином, та передбачений ст. 384 ККУ.

Аналогічним чином перекладача без поважних причин від виконання покладених на них обов'язків у суді, Вищій раді правосуддя, Конституційному Суді України або під час провадження досудового розслідування, здійснення виконавчого провадження, розслідування тимчасовою слідчою комісією Верховної Ради України є кримінальний злочином який передбачений ст. 385 ККУ.

Таким чином, перекладач – це особа яка залучається сторонами кримінального провадження, слідчим суддею, судом, прокурором та слідчим у випадку необхідності перекладу пояснень, показань або документів іншій особі, яка не володіє мовою кримінального судочинства. При цьому така особа має бути 1) компетентна та 2) неупереджена.

Компетентність встановлюється наявністю відповідного сертифіката Міністерства юстиції України особи як судового перекладача з конкретної мови та факт внесення до Реєстру судових перекладачів.

Неупередженість встановлюється відсутністю у перекладач особисто, його близьких родичів чи членів його сім'ї заінтересованості в результатах кримінального провадження або існуванні інших обставин, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

2.5. Експерт як учасник кримінального провадження

У ч. 1 ст. 69 КПК України зазначається, що експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до ЗУ «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

В свою чергу, відповідно до ст. 10 ЗУ «Про судову експертизу», експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань. Експертами державних спеціалізованих установ можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку та отримали кваліфікацію експерта з певної спеціальності. Також до проведення судових експертиз, крім тих, що проводяться виключно державними спеціалізованими установами, можуть залучатися також експерти, які не є працівниками цих установ, за умови, що вони мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, атестовані та отримали кваліфікацію експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому ЗУ «Про судову експертизу» [62].

Виходячи із аналізу норм КПК України та ЗУ «Про судову експертизу» можна виділити наступну сукупність професійних та процесуальних вимог, які пред'являються до експерта у зв'язку із залученням його до кримінального провадження:

1) експерт повинен володіти науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями з тим, щоб надати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і, які стосуються сфери його знань (ч. 1 ст. 69 КПК України та ч. 1 ст. 10 ЗУ «Про судову експертизу»).

2) експертами можуть бути фахівці, які мають відповідну вищу освіту, освітньо-кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшли відповідну підготовку, атестовані та отримали кваліфікацію експерта з певної спеціальності у порядку, передбаченому ЗУ «Про судову експертизу» (ч. 2-3 ст. 10 ЗУ «Про судову експертизу»).

3) експерт повинен за результатами атестації та кваліфікації бути внесений до Державного реєстру атестованих судових експертів (ст. 9 ЗУ «Про судову експертизу»), ведення якого покладається на Міністерство юстиції України. Особа або орган, які призначили судову експертизу, можуть доручити її проведення тим експертам, яких внесено до державного Реєстру атестованих судових експертів, а у випадках, передбачених ч. 4 ст. 7 ЗУ «Про судову експертизу» іншим фахівцям з відповідних галузей знань.

4) експерт не повинен мати не зняту або не погашену судимість, або на нього протягом останнього року накладалося адміністративне стягнення за вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації експерта (ст. 11 ЗУ «Про судову експертизу», п. 6.14 Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів) [56].

Відповідно до норм КПК України, не можуть бути експертами:

1) особи, які перебувають в службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч. 2 ст. 69 КПК України);

2) особи, які вже проводили ревізію, перевірку тощо, матеріали яких використовуються в цьому провадженні (ст. 79 КПК України);

3) особи, відносно яких існують обставини, що забороняють їх участь у кримінальному провадженні та виступають підставами для їх відводу (ч. 1 ст. 77 КПК України) з тим обмеженням, що їх попередня участь у цьому кримінальному провадженні як експерта не може бути підставою для відводу (ч. 1 ст. 79 КПК України):

1) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

2) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник, свідок, експерт, спеціаліст, перекладач;

3) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Щодо процесуального стану експерту, то він наділений досить широким колом прав (ч. 3 ст. 69 КПК України):

1) знайомитися з матеріалами кримінального провадження, що стосуються предмета дослідження;

2) заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

3) бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предметів та об'єктів дослідження;

4) викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення відомості, які мають значення для кримінального провадження і з приводу яких йому не були поставлені запитання;

5) ставити запитання, що стосуються предмета та об'єктів дослідження, особам, які беруть участь у кримінальному провадженні;

б) одержати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із проведенням експертизи і викликом для надання пояснень чи показань, у разі, якщо проведення експертизи не є службовим обов'язком особи, яка залучена як експерт;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом;

8) користуватися іншими правами, передбаченими ЗУ «Про судову експертизу».

Інші права, передбачені ЗУ «Про судову експертизу» закріплені у ст. 13, та включають в себе:

1) подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи;

2) вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;

3) з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи;

4) подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;

5) одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням;

б) проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом.

Зазначені у п.п. 1-3 ч. 3 ст. 69 КПК права експерта необхідні для того, щоб отримати відомості про кримінальне провадження та стосуються предмета

експертного дослідження. Експерт може відмовитися від надання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків [28, с. 248].

Відповідно до ст. 245 КПК України зразки для експертного дослідження відбираються стороною кримінального провадження, яка звернулася за проведенням експертизи або за клопотанням якої експертиза призначена слідчим суддею. У будь-якому разі отримання зразків для експертного дослідження здійснюється безпосередньо слідчим із залученням, в необхідних випадках, спеціаліста

Характеризуючи процесуальне положення експерта слід відмітити положення, про право експерта клопотати про залучення до проведення експертизи інших експертів.

Л.В. Зорін вказує, що необхідність надання експерту вказаного права обумовлена декількома чинниками:

1) при проведенні експертизи кількість однорідних об'єктів дослідження може бути настільки великою, що експертне дослідження неможливо здійснити у встановлений строк;

2) до початку експертизи чи під час її проведення з'ясовується, що необхідно застосувати методи, якими сам експерт не володіє або ж використати обладнання, яке відсутнє в експертній установі;

3) під час проведення експертизи експерт розуміє, що частина питань може бути вирішена тільки при провадженні комплексної експертизи;

4) експерт вирішує скористатись правом експертної ініціативи, але при цьому йому потрібна допомога інших експертів [18, с. 24].

На експерта як учасника кримінального провадження покладаються й певні обов'язки. Так, згідно ч. 5 ст. 69 КПК України експерт зобов'язаний:

1) особисто провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок на поставлені йому запитання, а в разі необхідності - роз'яснити його;

2) прибути до слідчого, прокурора, суду і дати відповіді на запитання під час допиту;

3) забезпечити збереження об'єкта експертизи. Якщо дослідження пов'язане з повним або частковим знищенням об'єкта експертизи або зміною його властивостей, експерт повинен одержати на це дозвіл від особи, яка залучила експерта;

4) не розголошувати без дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків, або не повідомляти будь-кому, крім особи, яка його залучила, чи суду про хід проведення експертизи та її результати;

5) заявити самовідвід за наявності визначених КПК України обставин.

Окрім цього, згідно ст. 12 ЗУ «Про судову експертизу» на експерта також розповсюджуються й інші обов'язки, зокрема:

1) провести повне дослідження і дати обґрунтований та об'єктивний письмовий висновок;

2) на вимогу особи або органу, які залучили експерта, судді, суду дати роз'яснення щодо даного ним висновку;

3) заявляти самовідвід за наявності передбачених законодавством підстав, які виключають його участь у справі.

Наступним елементом процесуального статусу експерта є відповідальність за невиконання чи неналежне виконання покладених на нього обов'язків.

Виходячи із змісту ст. 70 КПК України та ст. 14 Закону України «Про судову експертизу» за невиконання своїх обов'язків експерт може бути притягнутий до юридичної відповідальності.

Відповідно до ст. 70 КПК України, за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді, експерт несе кримінальну відповідальність, яка передбачена ст. 384 та ст. 385 КК України.

При цьому особливої уваги привертає положення, що експерт має бути повідомлений про кримінальну відповідальність згідно ч. 2 ст. 102 КПК України за завідомо неправдивий висновок та за відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді. Як зазначає Н.І. Клименко, у разі звернення сторони захисту з клопотанням до слідчого судді, сторона захисту на відміну від сторони обвинувачення, повноважень попереджати експерта про кримінальну відповідальність за ст.ст. 384, 385 КК України не має, і в такому випадку порушується принцип рівності і змагальності сторін перед законом [20, с. 306]. Тому видається доцільним щоб таке попередження робив слідчий суддя.

Також, експерта може бути притягнуто до дисциплінарної відповідальності. Якщо експерт перебуває у трудових відносинах із спеціалізованою експертною установою, є її співробітником, то сторона, яка залучила експерта, суд вправі повідомити дану установу про факт невиконання чи неналежного виконання експертом своїх обов'язків, і, як наслідок, до останнього можуть застосовуватись заходи дисциплінарного впливу, в тому числі дисциплінарні стягнення. Загальні підстави для дисциплінарної відповідальності експертів, а також дисциплінарні стягнення, які можуть застосовуватись до них, встановлені законодавством України про працю.

Крім того, відповідно до п. 5.11. Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів затверджене наказом Міністерства юстиції України від 09.08.2005 р. № 86/5 до судового експерта можуть бути застосовані такі дисциплінарні стягнення: попередження; призупинення дії Свідoctва (на певний термін); позбавлення кваліфікації судового експерта; пониження кваліфікаційного класу судового експерта [56].

Таким чином, експерт – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її

знань. Процесуальний статус експерта характеризується наявністю прав та обов'язків передбаченими як КПК України, так і ЗУ «Про судову експертизу», а також відповідальністю за невиконання чи неналежне виконання обов'язків.

Було встановлено, що у разі подання клопотання стороною захисту клопотання про проведення експертизи, сторона не може попередити експерта про кримінальну відповідальність за ст.ст. 384, 385 КК України, а тому запропоновано, щоб таке попередження міг робити слідчий суддя, що буде залучати експерта.

2.6. Спеціаліст як учасник кримінального провадження

Наступним учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження є спеціаліст. Спеціалістом, відповідно до ч. 1 ст. 71 КПК України є особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Дане визначення є нормативно закріплене, втім не є єдиним, тим паче, що у науковій літературі питанню участі спеціаліста приділено достатньо уваги.

Так, на думку Б.В. Романюка, спеціаліст – це особа, яка володіє певними спеціальними знаннями, навичками та досвідом діяльності в галузі науки, техніки, мистецтва та ремесла і залучається особою, яка здійснює дізнання, слідчим або судом для надання їм допомоги в організації, проведенні та оформленні слідчих дій [66, с. 67].

В свою чергу В.Я. Марчак, стверджує, що спеціаліст у кримінальному процесі – це особа, яка володіє необхідними спеціальними знаннями та вміннями і надає слідчому або судові науково-технічну та іншу допомогу з метою отримання необхідної інформації та надання пояснень, необхідність у яких виникає у ході розслідування» [38, с. 10].

В.В. Коваленко вважає, що спеціаліст у процесуальному значенні цього терміна це особа, яка не заінтересована в результатах справи, має наукові та практичні знання й навички у відповідній галузі людської діяльності (за винятком знань у галузі процесуального і матеріального права), залучена у встановленому процесуальним законом порядку органом дізнання, слідчим, прокурором чи судом до сприяння у збиранні доказів [21, с. 22].

В усіх наведених визначеннях, підкреслюється основна характеристика спеціаліста – це володіння спеціальними знаннями, застосування яких є необхідними для належного та ефективного здійснення кримінального провадження іншими учасниками кримінального провадження.

Розглядаючи роль спеціаліста у кримінальному провадженні, слід звернути увагу на те, що у КПК України прямо зазначено про можливість залучення спеціалістів під час досудового розслідування - при пред'явленні особи для впізнання (ст. 228 КПК України), обшуку (ст. 236 КПК України), огляді (ст. 237 КПК України), слідчому експерименті (ст. 240 КПК України), отриманні зразків для експертизи (ст. 245), огляді і виїмці кореспонденції (ст. 262 КПК України), дослідженні інформації, отриманої при застосуванні технічних засобів (ст. 266 КПК України), а також під час судового провадження - для дослідження речових доказів (ст. 357 КПК України), документів (ст. 358 КПК України), звуко- і відеозаписів (ст. 359 КПК України), огляду місця події (ст. 361 КПК України).

Не важко помітити, що така характеристика, як володіння спеціальними знаннями, наближує, чи є єдиною й для іншого учасника кримінального провадження – експерта. При чому, як зазначає, В.М. Ревака, що у кримінально-процесуальному законодавстві пострадянських країн намітилася тенденція до розширення повноважень спеціаліста, що призводить до наділення спеціаліста низкою процесуальних прав, зокрема наданням «висновку спеціаліста», які фактично наближають, а іноді і зміщують його зі статусом експерта [65, с. 33]

Втім, варто зазначити, що важливою відмінністю між даними учасниками кримінального провадження є доказове значення таких спеціальних знань

учасників, а вірніше результат застосування таких знань. Мається на увазі можливість експерта скласти висновок за результатами експертного дослідження, та можливість його використання як доказу під час досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 84 та ст. 101 КПК України).

Процесуальний статус спеціаліста характеризується наявністю у нього прав та обов'язків, а також відповідальності за невиконання або неналежне їх виконання.

Згідно ч. 4 ст. 71 КПК України спеціаліст має право:

- 1) ставити запитання учасникам процесуальної дії з дозволу сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду;
- 2) користуватися технічними засобами, приладами та спеціальним обладнанням;
- 3) звертати увагу сторони кримінального провадження, яка його залучила, або суду на характерні обставини чи особливості речей і документів;
- 4) знайомитися з протоколами процесуальних дій, в яких він брав участь, і подавати до них зауваження;
- 5) одержувати винагороду за виконану роботу та відшкодування витрат, пов'язаних із його залученням до кримінального провадження;
- б) заявляти клопотання про забезпечення безпеки у випадках, передбачених законом.

Обов'язки спеціаліста містяться у ч. 5 ст. 71 КПК України, та включають в себе:

- 1) прибути за викликом до слідчого, прокурора, суду і мати при собі необхідні технічне обладнання, пристрої та прилади;
- 2) виконувати вказівки сторони кримінального провадження, яка його залучила, чи суду та давати пояснення з поставлених запитань;
- 3) не розголошувати відомості, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з

виконанням його обов'язків (цей обов'язок також передбачений ст. 222 КПК України);

4) заявити самовідвід за наявності обставин, передбачених КПК, а саме (ст. 77 та ст. 79 КПК України):

а) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;

б) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник;

в) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Останній обов'язок дає змогу виокремити й іншу характеристику спеціаліста, а саме його неупередженість, тобто відсутністю у спеціаліста особисто, його близьких родичів чи членів його сім'ї заінтересованості в результатах кримінального провадження або існуванні інших обставин, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Юридична відповідальність спеціаліста передбачена ст. 72 КПК України, та передбачає, що у разі неприбуття до суду без поважних причин або неповідомлення про причини неприбуття на спеціаліста судом покладаються всі витрати, пов'язані з оголошенням перерви в судовому засіданні.

Також потрібно зазначити, про кримінальну відповідальність спеціаліста у разі розголошення відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків. Відповідальність за такі дії спеціаліста передбачена ст. 387 ККУ.

Таким чином, спеціаліст – це неупереджена (не зацікавлена у результаті вирішення кримінального провадження) особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати

консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст характеризується двома особливостями, а саме: 1) володіння спеціальними знаннями застосування яких є необхідними для належного та ефективного здійснення кримінального провадження іншими учасниками кримінального провадження та 2) неупередженість (не зацікавленість у результаті вирішення кримінального провадження). Основною відмінністю між спеціалістом та експертом є доказове значення спеціальних знань даних учасників кримінального провадження, а вірніше результат їх застосування. Мається на увазі можливість експерта скласти висновок за результатами експертного дослідження, та можливість його використання як доказу під час досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 84 та ст. 101 КПК України).

2.7. Представник органу пробації як учасник кримінального провадження

Даний учасник кримінального провадження є доволі новим для кримінального процесу України. Участь такого суб'єкта була введена ЗУ «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених» [53]. Одним із нововведень якого, стали положення про використання під час судового розгляду досудової доповіді щодо обвинуваченого складати яку було поручено представнику органу пробації.

Відповідно до ст. 72¹ КПК України представником органу пробації є посадова особа такого органу, яка за ухвалою суду складає та подає до суду досудову доповідь. Таким чином, важливим при встановленні функціональної спрямованості даного учасника є аналіз його діяльності зі складання досудової доповіді.

Згідно ст. 9 ЗУ «Про пробацію» досудова доповідь – це забезпечення суду формалізованою інформацією, що характеризує обвинуваченого, з метою прийняття судом рішення про міру його відповідальності [61].

Як зазначають О.Єні та Л. Матієк досудова пробація тісно пов'язана з процедурою подальшого призначення обвинуваченому покарання. На відміну від інших форм пробації (наглядової та пенітенціарної) складання досудової доповіді має свої особливості, а саме:

- здійснюється ще до ухвалення вироку;
- здійснюється щодо обвинуваченого (а не засудженого);
- суб'єктом її ініціювання та остаточного застосування є не орган пробації, а суд (за участю учасників судового провадження);
- має рекомендаційний характер [14, с. 43].

Необхідність складання досудової доповіді передбачена ч. 3 та ч. 5 ст. 314 та ст. 314¹ КПК України. Так передбачено, що суд під час здійснення підготовчого судового засідання приймає ухвалу про доручення представнику органу пробації з метою забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання представник уповноваженого органу з питань пробації скласти досудову доповідь.

При чому, як зазначено у ч. 2 ст. 314¹ КПК України досудова доповідь складається щодо особи, обвинуваченої у вчиненні злочину невеликої або середньої тяжкості, або тяжкого злочину, нижня межа санкції якого не перевищує п'яти років позбавлення волі. Досудова доповідь щодо неповнолітнього обвинуваченого віком від 14 до 18 років складається незалежно від тяжкості вчиненого злочину за певними виключеннями (щодо неповнолітнього, стосовно якого прокурором у порядку, передбаченому ст. 497 КПК України, складено клопотання про застосування до нього примусових заходів виховного характеру; та щодо неповнолітнього, який не досяг віку кримінальної відповідальності, за наявності підстави для застосування примусових заходів виховного характеру відповідно до параграфу 2 глави 38 розділу VI КПК України).

Досудова доповідь повинна мати наступний зміст (ч. 3 ст. 9 ЗУ «Про пробацію» та п. 3 Розділу III Порядку складення досудової доповіді):

1) соціально-психологічну характеристику обвинуваченого, в якій міститься інформація про особистість обвинуваченого та умови його життя відповідно до факторів ризику, що впливають на поведінку обвинуваченого, а саме:

а) історія правопорушень (попередні судимості; вік на час першого притягнення до кримінальної відповідальності, повторність, сукупність, рецидив злочинів); час, який минув з моменту винесення попереднього судового рішення, яким особу було засуджено, звільнено від покарання чи кримінальної відповідальності за nereабілітуючими обставинами; час, який особа в сукупності провела в установах виконання покарань; форма вини за обвинуваченням; категорія злочину за обвинуваченням; наявність обставин, які обтяжують покарання за обвинуваченням (за винятком повторності та рецидиву злочинів); короткий зміст (обставини, мотиви) правопорушення за обвинуваченням, ставлення обвинуваченого до правопорушення; умови життєдіяльності та розвитку (житло, освіта, робота, матеріальне становище);

б) особистісні характеристики (контроль над поведінкою та мисленням, психічний стан, зловживання алкоголем, наркотичними засобами, психотропними речовинами або їх аналогами); соціальне оточення (стосунки у суспільстві, з рідними та близькими); ставлення до правопорушень; мотивація до зміни способу життя (поведінки, переконань); фактори, які підвищують ризик вчинення кримінального правопорушення, ураховуючи його криміногенні потреби; наявність у обвинуваченого мотивації до позитивних змін (у тому числі з урахуванням бажання обвинуваченого брати участь у підготовці досудової доповіді);

2) оцінку ризику вчинення повторного кримінального правопорушення;

3) висновок про можливість виправлення без позбавлення або обмеження волі на певний строк з урахуванням доступних програм та послуг, за

умови реалізації яких можливо досягнути належної поведінки без застосування покарань, пов'язаних з ізоляцією від суспільства [59].

Таким чином, досудова доповідь складається на вимогу суду, рішення про яке приймається під час підготовчого провадження, для забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання.

З метою складення досудової доповіді представник органу пробації користується наступними правами (ч. 2 ст. 72¹ КПК України):

1) отримувати інформацію про обвинуваченого від підприємств, установ, організацій або уповноважених ними органів та громадян;

2) викликати обвинуваченого до уповноваженого органу з питань пробації для отримання усних чи письмових пояснень;

3) відвідувати обвинуваченого за місцем його проживання або перебування, роботи або навчання;

4) відвідувати місця попереднього ув'язнення, якщо до обвинуваченого застосовано запобіжний захід у виді тримання під вартою;

5) заявляти клопотання суду про ознайомлення з матеріалами кримінального провадження щодо обставин, передбачених п. 4 та 5 ч. 1 ст. 91 КПК України, а у кримінальних провадженнях щодо неповнолітнього обвинуваченого – додатково ст. 485, 487 КПК України в порядку ст. 317 КПК України;

6) бути присутнім під час проведення судового засідання;

7) заявляти клопотання про забезпечення безпеки (п. «Г-2» ч. 1 ст. 2 ЗУ «Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві»).

Представник персоналу органу пробації зобов'язаний (ч. 3 ст. 72¹ КПК України):

1) складати досудову доповідь і подавати її до суду в строк, визначений ухвалою суду;

- 2) дотримуватися прав і свобод людини і громадянина;
- 3) невідкладно повідомляти суд про наявність або виникнення об'єктивних обставин, що унеможливають підготовку або своєчасне подання досудової доповіді;
- 4) надавати пояснення з поставлених судом питань щодо досудової доповіді під час судового розгляду;
- 5) не розголошувати будь-які відомості, що стали йому відомі у зв'язку з виконанням обов'язків;
- б) не допускати розголошення в будь-який спосіб конфіденційної інформації, яку йому було довірено або яка стала відома у зв'язку з виконанням обов'язків;
- 7) заявити самовідвід у разі якщо (ст. 77 та 79 КПК України):
  - а) якщо він є заявником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, членом сім'ї або близьким родичем сторони, заявника, потерпілого, цивільного позивача або цивільного відповідача;
  - б) якщо він брав участь у цьому ж провадженні як слідчий суддя, суддя, захисник або представник;
  - в) якщо він особисто, його близькі родичі чи члени його сім'ї заінтересовані в результатах кримінального провадження або існують інші обставини, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

Як відмічають вчені у своїх дослідженнях при виконанні покладених на представника органу пробації обов'язків, виникають певні труднощі. Зокрема, як вказує Р.Л. Булашев суди в своїх ухвалах, доручаючи органу пробації скласти досудову доповідь, досить часто визначають занадто малі строки для здійснення такого доручення, оскільки, коли суди надають час органу пробації в межах між постановленням ухвали та датою призначення справи до розгляду. За ухвалами суду це становить від 7 до 10 діб, тим більше що суд сам обмежений приписом ст. 316 ч. 2 КПК України, де максимальний термін визначено в 10 діб для призначення судового засідання [5, с. 23].

Відповідальність представника органу пробації може бути кримінальною у разі розголошення відомостей, які безпосередньо стосуються суті кримінального провадження та процесуальних дій, що здійснюються (здійснювалися) під час нього, і які стали відомі спеціалісту у зв'язку з виконанням його обов'язків. Відповідальність за такі дії представника органу пробації передбачена ст. 387 ККУ.

Таким чином представником органу пробації є посадова особа такого органу, яка за ухвалою суду яка приймається під час підготовчого провадження, складає та подає до суду досудову доповідь для забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання.

2.8. Секретар судового засідання як учасник кримінального провадження

Секретар судового засідання є посадовою особою апарату суду, статус якої визначається ЗУ « Про державну службу», який забезпечує технічне та інше документування судового процесу.

Відповідно до ст. 73 КПК України на секретаря судового засідання покладені наступні обов'язки:

- 1) здійснює судові виклики і повідомлення;
- 2) перевіряє наявність та з'ясовує причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, і доповідає про це головному;
- 3) забезпечує контроль за повним фіксуванням судового засідання технічними засобами;
- 4) веде журнал судового засідання;
- 5) оформляє матеріали кримінального провадження в суді;
- 6) виконує інші доручення головному в судовому засіданні.

Щодо обов'язків секретаря, то згідно з нормами КПК, судові виклики здійснюються повістками про виклик, по телефону або телеграмою (ст. 135 КПК), а судові повідомлення - повідомленнями.

Перевірка наявності та з'ясування причини відсутності осіб, яких було викликано до суду, здійснюється секретарем судового засідання до початку судового розгляду, в матеріалах кримінального провадження в наявності повинні бути розписки про отримання судових повісток або дані про те, що особи належно були повідомлені іншим чином, наприклад, телефоном. Після відкриття судового засідання головуючим за ч. 2 ст. 342 КПК секретар судового засідання доповідає судді, хто з викликаних та повідомлених осіб прибув у судове засідання, чи вручено судові повістки та повідомлення тим, хто не з'явився, і повідомляє причини їхнє неприбуття, якщо вони відомі (так, особа після отримання повістки передала суду заяву про відкладення судового розгляду у зв'язку з тим, що вона направляється в службове відрядження та додала до такої заяви розписку про отримання повістки та копію наказу про направлення у відрядження) [29, с. 223].

Згідно ст. 343 КПК України секретар судового засідання повідомляє про здійснення повного фіксування судового розгляду, а також про умови фіксування судового засідання.

Журнал судового засідання ведеться та підписується секретарем судового засідання (ч. 2 ст. 108 КПК України).

Секретар судового засідання після закінчення судового розгляду та постановлення судового рішення повинен оформити матеріали справи та передати їх у канцелярію суду. Під оформленням матеріалів справи слід розуміти, що всі документи, які є у справі, мають бути прошиті та пронумеровані, складений опис справи зі включенням до нього додатків, наприклад, дискет, касет, які належно повинні бути опечатані, а також інших речових доказів, які можуть бути у справі [30, с. 224].

Таким чином, секретар судового засідання є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом

здійснення організаційно-технічних дій пов'язаних із проведенням судового розгляду.

2.9. Судовий розпорядник як учасник кримінального провадження

Відповідно до ч. 1 ст. 74 КПК України, до участі в кримінальному провадженні головуєчим у судовому засіданні може залучатися судовий розпорядник. Основна мета діяльності судового розпорядника, згідно ч. 1 ст. 159 ЗУ «Про судоустрій та статус суддів» полягає у забезпеченні додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуєчого в судовому засіданні [63]. У разі відсутності в судовому засіданні розпорядника його функції виконує секретар судового засідання (ч. 4 ст. 74 КПК України).

Згідно ч. 2 ст. 74 КПК України на розпорядника покладені наступні обов'язки:

- 1) забезпечує належний стан зали судового засідання і запрошує до неї учасників кримінального провадження;
- 2) оголошує про вхід суду до зали судового засідання і вихід суду із неї;
- 3) стежить за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання;
- 4) приймає від учасників кримінального провадження та передає документи і матеріали суду під час судового засідання;
- 5) виконує розпорядження головуєчого про приведення до присяги свідка, експерта;
- 6) виконує інші розпорядження головуєчого, пов'язані із забезпеченням умов, необхідних для здійснення судового провадження.

Потрібно зазначити, що виконання такого обов'язку судового розпорядника як стежити за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання неможливо без надання відповідної вказівки головуєчого судді, оскільки згідно ч. 2 ст. 321 КПК України головуєчий у судовому засіданні вживає

необхідних заходів для забезпечення в судовому засіданні належного порядку. Таке забезпечення головуючим якраз таки і здійснюється за допомогою надання вказівок судовому розпоряднику щодо здійснення певних дій. Вбачається, що без відповідної вказівки судовий розпорядник не вправі вживати будь-яких дій до учасників судового розгляду.

Таким чином, судовий розпорядник є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом забезпечення додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні. Виконання покладених на судового розпорядника обов'язків в окремих випадках потребує відповідної вказівки головуючого судді, наприклад, щодо стежити за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дає змогу зробити наступні висновки:

1. Невід'ємною частиною кримінальної процесуальної діяльності є певні суб'єкти або учасники, які мають певну кримінально-процесуальною компетенцією або кримінально-процесуальним статусом та між якими (учасниками, суб'єктами) виникають, змінюються та припиняються відносини у зв'язку з розслідуванням, розглядом та вирішенням кримінального провадження.

Суб'єкти (учасники) кримінальної процесуальної діяльності є одним з її елементів, серед яких також є об'єкт та зміст таких правовідносин. Важливою особливістю діяльності учасників кримінальних процесуальних відносин є необхідність наявності суб'єкта (учасника), що представляє орган державної влади та користується владно-розпорядчими повноваженнями.

Учасники кримінального провадження та суб'єкти кримінального провадження є тотожними категоріями, та під учасником кримінального провадження слід розуміти державні органи їх посадові особи, фізичні та юридичні особи, які приймають участь у здійсненні кримінального провадження: тобто наділені правами та обов'язками, що направлені на виконання завдань кримінального провадження або на захист своїх законних прав, свобод та інтересів. Відповідно, не дивлячись на відсутність суда, суддів, присяжних та слідчого суддя як учасників кримінального провадження у п. 25 ч. 1 ст. 3 КПК України, вони такими є.

Ознаками учасника кримінального провадження є:

- 1) участь у провадженні обумовлена наявністю передбачених у кримінальному процесуальному законодавстві підстав та встановленого порядку;
- 2) мають права й обов'язки передбачені законом;
- 3) вступають у процесуальні правовідносини;
- 4) несуть відповідальність за виконання своїх обов'язків або порушення прав інших учасників.

2. Аналіз запропонованих вченими класифікацій, дає змогу стверджувати, що критерії поділу учасників є досить широкими, серед яких можна виділити: 1) зацікавленість в результатах провадження; 2) законний інтерес; 3) виконувані процесуальні функції; 4) активність та здатність впливати на результат провадження; 5) змішаний критерій та інші.

При класифікації учасників та об'єднанні їх у групи слід послуговуватися змішаним критерієм, тобто класти в основу класифікації характер здійснюваної процесуальної функції та зацікавленість в результаті провадження. Використовуючи зазначений критерій учасників кримінального провадження слід поділити на такі групи:

1) учасники, які здійснюють функцію правосуддя та судового контролю (суд, суддя, присяжні, слідчий суддя). Дана група учасників також характеризується відсутністю зацікавленості у вирішенні справи;

2) учасники, які є сторонами кримінального провадження (учасники, що до них відносяться відповідно до п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України);

3) учасники, які не є сторонами кримінального провадження, проте мають певний інтерес у вирішенні кримінального провадження (потерпілий, його представник та законний представник, цивільний позивач, його представник та законний представник, цивільний відповідач та його представник, представник юридичної особи, щодо якої здійснюється провадження, третя особа, щодо майна якої вирішується питання про арешт, інша особа, права чи законні інтереси якої обмежуються під час досудового розслідування, особа, стосовно якої розглядається питання про видачу в іноземну державу (екстрадицію), заявник);

4) учасники, які сприяють здійсненню кримінального провадження (свідок, понятий, заставодавець, перекладач, експерт, спеціаліст, представник персоналу органу пробації, секретар судового засідання, судовий розпорядник). Дана група учасників характеризується відсутністю інтересу у розгляді кримінального провадження, та характер виконуваної ними функції у

кримінальному провадженні носить допоміжний, забезпечуючий характер по відношенню до інших учасників кримінального провадження.

3. Свідок є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом надання правдивих показань, та яких незаінтересований у вирішенні кримінального провадження. Свідок наділений колом прав серед яких можна виокремити право не свідчити проти себе та близьких родичів, право на участь адвоката та застосування заходів забезпечення. Втім було виявлено недолік процесуального статусу адвоката, права та обов'язки якого не передбачені КПК України, зокрема відсутня можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого під час досудового розслідування. Обов'язки покладені на свідка забезпечуються як можливістю застосування заходів забезпечення кримінального провадження (виклик, накладення грошового стягнення та привід) та загрозою застосування кримінального провадження.

Разом з тим, в практиці ЄСПЛ та згідно положень Конвенції, свідок є автономним поняттям в рамках якого визначено, що якщо долучення до матеріалів справи показань свідка може в істотному ступені бути підставою для визнання винним, воно є доказом для сторони обвинувачення, щодо якої застосовуються гарантії, передбачені підпунктом (d) пункту 3 та пунктом 1 ст. 6 Конвенції. Термін «свідок» розповсюджується на співобвинувачених, потерпілих та експертів, а так само підпункт (d) пункту 3 ст. 6 Конвенції може бути застосований й до письмових доказів.

4. Понятій є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом участі, у визначених КПК України, у здійсненні процесуальних дій, з метою засвідчення факту, ходу та результатів її проведення, та який є незаінтересованим у результаті вирішення кримінального провадження.

Процесуальний статус понятого, потребує вдосконалення шляхом доповнення умов, що унеможливають участь осіб у якості понятих (зокрема, неповноліття, недієздатність, наявність фізичних вад, що унеможливають

можливість посвідчення факту, ходу та результату проведеної процесуальної дії та невідповідний фізичний стан на момент проведення такої дії). А так само потребує вдосконалення, шляхом доповнення КПК України статтею, що містила перелік прав та обов'язків понятого.

5. Заставадавець є учасником кримінально провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом внесення коштів в рахунок застави для забезпечення належної поведінки підозрюваного, обвинуваченого і таким чином здійснення кримінального провадження. Заставадавцем є фізична чи юридична особа, яка вносить розмір застави за підозрюваного, обвинуваченого, якому було застосовано запобіжний захід та визначено розмір застави. Як і у випадку з понятим, існують певні обмеження щодо можливої участі осіб в даному процесуальному статусі. Аналогічним чином, права та обов'язки заставадавця не закріплені у окремій статті, втім передбачені у ряді норм чинного КПК.

6. Перекладач – це особа яка залучається сторонами кримінального провадження, слідчим суддею, судом, прокурором та слідчим у випадку необхідності перекладу пояснень, показань або документів іншій особі, яка не володіє мовою кримінального судочинства. При цьому така особа має бути 1) компетентна та 2) неупереджена.

Компетентність встановлюється наявністю відповідного сертифіката Міністерства юстиції України особи як судового перекладача з конкретної мови та факт внесення до Реєстру судових перекладачів.

Неупередженість встановлюється відсутністю у перекладач особисто, його близьких родичів чи членів його сім'ї заінтересованості в результатах кримінального провадження або існуванні інших обставин, які викликають обґрунтовані сумніви в його неупередженості.

7. Експерт – це особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань,

які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Процесуальний статус експерта характеризується наявністю прав та обов'язків передбаченими як КПК України, так і ЗУ «Про судову експертизу», а також відповідальністю за невиконання чи неналежне виконання обов'язків. Шляхом проведення експертних досліджень експерт сприяє належному здійсненню кримінального провадження.

Було встановлено, що у разі подання клопотання стороною захисту клопотання про проведення експертизи, сторона не може попередити експерта про кримінальну відповідальність за ст.ст. 384, 385 КК України, а тому запропоновано, щоб таке попередження міг робити слідчий суддя, що буде залучати експерта.

8. Спеціаліст – це неупереджена (не зацікавлена у результаті вирішення кримінального провадження) особа, яка володіє спеціальними знаннями та навичками застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок.

Спеціаліст характеризується двома особливостями, а саме: 1) володіння спеціальними знаннями та 2) неупередженість. Основною відмінністю між спеціалістом та експертом є доказове значення спеціальних знань даних учасників кримінального провадження, а вірніше результат їх застосування. Мається на увазі можливість експерта скласти висновок за результатами експертного дослідження, та можливість його використання як доказу під час досудового розслідування та судового розгляду (ч. 2 ст. 84 та ст. 101 КПК України).

9. Представником органу пробації є посадова особа такого органу, яка за ухвалою суду яка приймається під час підготовчого провадження, складає та подає до суду досудову доповідь для забезпечення суду інформацією, що характеризує обвинуваченого, а також прийняття судового рішення про міру покарання.

10. Секретар судового засідання є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом здійснення організаційно-технічних дій пов'язаних із проведенням судового розгляду.

11. Судовий розпорядник є учасником кримінального провадження, який сприяє здійсненню кримінального провадження шляхом забезпечення додержання особами, які перебувають у суді, встановлених правил, виконання ними розпоряджень головуючого в судовому засіданні. Виконання покладених на судового розпорядника обов'язків в окремих випадках потребує відповідної вказівки головуючого судді, наприклад, щодо стежити за дотриманням порядку особами, присутніми у залі судового засідання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаров Ю. І. Класифікація учасників кримінального процесу / Ю.І. Азаров // Митна справа. Спеціальний випуск. – 2014. – С. 111-114.
2. Альперт С.А. Обвинение в советском уголовном процессе : учеб. пособие / С.А. Альперт ; М-во высш. и сред. спец. образования УССР, Харьк. юрид. ин-т. – Харьков, 1974. – 38 с.
3. Белкин Р.С. Курс криминалистики. В 3 т. / Р.С. Белкин. – М.: Юристъ, 1997. – Т. 2. – 464 с.
4. Божьев В.П. Уголовно-процессуальные правоотношения. М.: Юрид. лит., 1975. – 176 с.
5. Булдашев Р.Л. Досудова доповідь органу пробації / Р.Л. Булдашев // Теоретичні та практичні аспекти інституту пробації в Україні: матеріали міжнародного круглого столу (22 червня 2018 року). – Київ: Національна академія прокуратури України, 2018. – С. 23-26.
6. Глинська Н.В. Поняття та сутність ефективності кримінально-процесуальної діяльності / Н.В. Глинська // Питання боротьби зі злочинністю. – 2008. – Вип. 16. – С. 187-205.
7. Гловюк І.В. Адвокат свидетеля: проблемы функциональной направленности деятельности и уголовно-процессуального статуса по УПК Украины / И.В. Гловюк // Актуальные проблемы совершенствования законодательства и правоприменения : материалы IV Международной научно-практической конференции, г. Уфа, 08 февраля 2014 г. : в 2 ч. – Уфа : Евразийский научно-исследовательский институт проблем права, 2014. – Ч.2. – 2014. – С. 199–204.
8. Гловюк І.В. Кримінально-процесуальна діяльність: проблеми визначення поняття / І.В. Гловюк // Актуальні проблеми держави і права. – 2012. – Вип. 64. – С. 461-468. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: apdp.in.ua/v64/65.pdf

9. Головинская Е.П. Процессуально-правовые основы деятельности переводчика по обеспечению принципа языка уголовного судопроизводства : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Е.П. Головинская. – Воронеж, 2006. – 193 с.
10. Даев В.Г., Шпилев В.Н. Участники уголовного процесса. – Минск: Изд-во Белорус. ун-та, 1970. – 176 с.
11. Денисюк А.М. Поняття, суть і завдання кримінального процесу : [лекція] / Денисюк А.М. - К. : Укр. акад. внутр. справ, 1994. – 20 с.
12. Добровольская Т.Н. Принципы советского уголовного процесса (вопросы теории и практики) / Т.Н. Добровольская. – Москва : Юрид. лит., 1971. – 200 с.
13. Дремов В.Г. Уголовно-процессуальная деятельность: сущность и основные черты / В.Г. Дремов // Правоведение. – 1978. – № 3. – С. 103-106.
14. Єні О. Досудова доповідь у кримінальному провадженні / О. Єні, Л. Матієк // Науковий часопис Національної академії прокуратури України. – 2017. – № 2(14). – С. 42-50.
15. Заборовський В.В. Правовий статус адвоката свідка / В.В. Заборовський // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право». – 2016. – № 36(2). – С. 169-173.
16. Зайцев О.О. Державний захист учасників кримінального процесу. – М., 2002. – С. 44-68.
17. Зеленская Т.В. Соотношение уголовно-процессуальной и оперативно-розыскной деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т.В. Зеленская. – Иркутск, 2007. – 25 с.
18. Зорин Л.В. Назначение и проведение судебной экспертизы в стадии судебного разбирательства: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. / Леонид Викторович Зорин. – Челябинск, 2010. – 230 с.
19. Капліна О.В. Проблеми повернення заставодавцю суми застави на стадії досудового розслідування / О.В. Капліна, О.Е. Радутний // Юрист

України. – 2015. – № 3/4. – С. 72-77. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10796>

20. Клименко Н.І. Проблемні питання судової експертизи в Кримінальному процесуальному кодексі України / Н.І. Клименко // Актуальні проблеми застосування нового кримінального процесуального законодавства України та тенденції розвитку криміналістики на сучасному етапі: м-ли Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 5 жовт. 2012 р.) / МВС України; Харк. нац. ун-т внутр. справ; Кримінологічна асоціація України. – Х.: ХНУВС, 2012. – С. 306-307.

21. Коваленко В.В. Застосування науково-технічних засобів спеціалістами при проведенні слідчих дій : монографія / В.В. Коваленко ; МВС України. - Луганськ : Луганський держ. ун-т внутр. справ, 2007. – 248 с.

22. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/go/995_004

23. Король В.В. Сутність категорії «учасник кримінального провадження» в науці кримінального процесуального права / В.В. Король, В.Д. Юрчишин // Прикарпатський юридичний вісник. – 2014. – № 2 (5). – С. 245-253.

24. Кримінальний кодекс України : Кодекс України; Кодекс, Закон від 05.04.2001 № 2341-III // База даних «Законодавство України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/2341-14>

25. Кримінальний процес : підручник / за ред.: В.Я. Тацій, Ю.М. Грошевой, О.В. Капліна, О.Г. Шило. - Харків : Право, 2013. – 824 с.

26. Кримінальний процес : підручник; за заг. ред.: В.В. Коваленка, Л.Д. Удалової, Д.П. Письменного. – Київ : Центр учб. літ., 2013. – 544 с.

27. Кримінальний процес України: підручник. – 2-е вид., перероб. і допов. / Є.Г. Коваленко, В.Т. Малярєнко. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 712 с.

28. Кримінальний процесуальний кодекс : Наук.-практ. коментар / За заг. ред. В.Г. Гончаренко, В.Т. Нора, М.Є. Шумила. – К.: Юстініан, 2012. – 1224 с.

29. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 № 4651-VI // База даних «Законодавство України». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/go/4651-17>

30. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково практичний коментар: У 2 т. – Т. 1 / О.М. Бандурка, Є.М. Блажівський, Є.П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, В.П. Пшонки, А.В. Портнова. – Х. : Право, 2012. – 768 с.

31. Кримінальний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар / Відп. ред.: С.В. Ківалов, С.М. Міщенко, В.Ю. Захарченко – Х.: Одиссей, 2013. – 1104 с.

32. Кримінально-процесуальне право України : підручник / заг. ред. Ю.П. Аленін. - Харків : Одисей, 2009. – 816 с.

33. Кузик Т.М. Теоретико-правові та процесуальні аспекти участі перекладача у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Т.М. Кузик. – Одеса, 2014. – 20 с.

34. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : навч. посіб. / Л.М. Лобойко, О. А. Банчук. – Київ : ВАІТЕ, 2014. – 280 с.

35. Лобойко Л.М. Кримінальний процес : підручник / Л.М. Лобойко. - Київ : Істина, 2014. – 432 с.

36. Луцюк М. Повноваження адвоката при наданні правової допомоги свідку в кримінальному провадженні за новим КПК України / М. Луцюк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://rivnepravo.com.ua/news/vsi-publikatsii/>

37. Макбрайд Д. Європейська конвенція з прав людини та кримінальний процес / Джеремі Макбрайд. - Київ : К.І.С., 2010. – 576 с.

38. Марчак В.Я. Використання спеціальних психологічних знань у досудовому слідстві : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.Я. Марчак : Нац. акад. внутр. справ. – К., 2003. – 20 с.

39. Михайленко А.Р. Расследование преступлений: Законность и обеспечение прав граждан / А.Р. Михайленко. – К., 1999. – 448 с.

40. Моторигіна М. М. Сторона захисту в судовому провадженні у першій інстанції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / М.Г. Моторигіна. – Харків, 2015. – 272 с.
41. Назаренко В.Г. Процесуальний статус понятого: деякі особливості за новим кримінальним процесуальним кодексом України / В.Г. Назаренко // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія ПРАВО. – 2014. – № 29 (2). – С. 185-188.
42. Назаренко Р. І. Характеристика кримінально-процесуальних відносин на початковому етапі досудового провадження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Р. І. Назаренко. – К., 2001. – 19 с.
43. Назаров В. В. Кримінальний процес України : [навч. посіб.] / В.В. Назаров, Г.М. Омеляненко. – [2-го вид., доп. і переробл.]. – К. : Атіка, 2007. – 584 с.
44. Назаров В.В. Кримінальний процес України : [посіб. для підготовки до іспитів] / Назаров В.В., Шпотаківська О.В, Зарубей В.В. – К. : Ліпкан О.С., 2010. – 200 с.
45. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України 2801-ХІІ від 19.11.1992 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/>
46. Пилипенко Д.О. Термінологічне визначення осіб кримінально-процесуальних правовідносин / Д.О. Пилипенко // Юридична наука. – 2011. – №2. – С.200-204.
47. Побіянська Н. Нотаріальна таємниця / Н. Побіянська // Мала Енциклопедія Нотаріуса. – 2017. – № 1 (91). – С. 133-136.
48. Погорецький М.А. Функціональне призначення оперативно-розшукової діяльності у кримінальному процесі: (моногр.) / М.А. Погорецький–Х.: Арсіс ЛТД, 2007. – 576 с.

49. Пожар В.Г. Інститут представництва в кримінальному судочинстві : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / В.Г. Пожар. – Одеса, 2010. – 20 с.

50. Пожар В.Г. Щодо термінологічного визначення категорії "суб'єкти кримінального провадження" та його співвідношення з суміжними поняттями / В.Г. Пожар // Правове життя сучасної України : матеріали Міжнар. наук. конф. проф.-викл. та аспірант. складу (м. Одеса, 16-17 травня 2013 р.) / відп. за вип. В.М. Дрьомін ; НУ "ОЮА". Півд. регіон. центр НАПрН України. - Одеса : Фенікс, 2013. – Т. 2. – С. 467-468.

51. Покрещук О. Процесуальне становище перекладача в нотаріальному та інших юридично значущих процесах: проблемні питання / О. Покрещук, С. Фурса // Право України. – 2000. – № 10. – С. 87-90.

52. Про адвокатуру та адвокатську діяльність: Закон України № 5076-VI від 05.07.2012 р. [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5076-17>

53. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо забезпечення виконання кримінальних покарань та реалізації прав засуджених: Закон України № 1492-VIII від 07.09.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1492-19>

54. Про деякі питання здійснення слідчим суддею суду першої інстанції судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб під час застосування заходів забезпечення кримінального провадження : Лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ №223-558/0/4-13 від 05.04.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0558740-13>

55. Про забезпечення безпеки осіб, які беруть участь у кримінальному судочинстві : Закон України № 3782-XII від 23.12.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3782-12>

56. Про затвердження Положення про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів : Наказ Міністерства юстиції України № 301/5 від 03.03.2015 р. [Електронний ресурс].–Режим доступу:<http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0249-15>

57. Про затвердження Порядку внесення коштів на спеціальний рахунок у разі застосування застави як запобіжного заходу : Постанова Кабінету міністрів України № 15 від 11.01.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/15-2012-%D0%BF>

58. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України : Наказ Міністерства юстиції України № 296/5 від 22.02.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12>

59. Про затвердження Порядку складення досудової доповіді : Наказ Міністерства юстиції України № 200/5 від 27.01.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0121-17>

60. Про нотаріат : Закон України 3425-ХІІ від 02.09.1993 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/3425-12>

61. Про пробацію : Закон України № 160-VIII від 05.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/160-19>

62. Про судову експертизу : Закон України № 4038-ХІІ від 25.02.1994 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>

63. Про судоустрій та статус суддів : Закон України № 1402-VIII від 02.06.2016 р. [Електронний ресурс].–Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19>

64. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву / Р.Д. Рахунов. – Москва : Госюриздат, 1961. – 277 с.

65. Ревака В.М. Форми використання спеціальних пізнань в досудовому провадженні: лис. ... канд. юрид. на\к : спец. 12.00.09/ В.М. Ревака. – Х., 2006. – 198 с.
66. Ромашок Б.В. Сучасні теоретичні та правові проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Б.В. Романюк: Нац. акад. внутр. справ. – К., 2002. – 222 с.
67. Россинский С.Б. Уголовный процесс России : курс лекций / С.Б. Россинский. – М. : Эксмо, 2008. – 576 с.
68. Сафроняк Р. Учасники кримінального процесу та їх процесуальне становище у контексті КПК України 2012 року / Р. Сафроняк // Новели Кримінального процесуального кодексу України 2012 року : зб. ст. – Київ, 2012. – С. 44-57.
69. Слінько С.В. Процесуальний статус свідка у кримінальному процесі / С.В. Слінько // Форум права. – 2012. – № 1. – С. 878–882.
70. Советский уголовный процесс / Под ред. Н.С. Алексеева и В.З. Лукашевича. Л., 1989. – 472 с.
71. Сторожева А.Н. Понятой в уголовном процессе: дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А.Н. Стржева. – Красноярск, 2006. – 177 с.
72. Строгович М.С. Курс уголовного судопроизводства в 2-х томах. Т.1. М.: «Наука», 1968. – 470 с.
73. Строгович М.С. Уголовное преследование в советском уголовном процессе. М.: Академия наук СССР, 1951. – 191 с.
74. Супрунова О.В. Поняття та елементи кримінально-процесуальних відносин / О.В. Супрунова // Право і суспільство. – 2014. – № 5-2. – С. 351-355.
75. Тертишник В.М. Кримінально-процесуальне право України: підручник / В.М. Тертишник. – К.: Видавництво А.С.К., 2003. – 848 с.
76. Тертишник В.М. Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України. – К.: А.С.К., 2007. – 1056 с.

77. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации / отв. ред. П.А. Лупинская. – М. : Юристъ, 2004. – 800 с.
78. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации. / Под ред. П.А. Лупинской. М.: Юристъ, 1999. – 696 с.
79. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь: Закон Республики Беларусь от 16 июля 1999 г. № 295-3 // ЭТАЛОН-ONLINE. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://etalonline.by/?type=text&regnum=НК9900295>
80. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. №174-ФЗ (ред. от 29.07.2018). [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/
81. Уголовный процесс : учеб. для студентов юрид. ин-тов и фак. / отв. ред.: Н.С. Алексеев, В.З. Лукашевич, П.С. Элькиндр. – Москва : Юрид. лит., 1972. – 584 с.
82. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України : [підруч.] / Удалова Л.Д. – К. : Паливода А. В., 2007. – 352 с.
83. Удалова Л.Д. Кримінальний процес України: загальна частина : [конспект лекцій] / Удалова Л.Д. – К.: НАВС, 2001. – 100 с.
84. Ухвала Білопільського району суду Сумської області від 18 квітня 2017 року (Справа №573/206/17) // Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/66075586>
85. Ухвала Чорнобаївського районного суду від 30 березня 2018 року (Справа № 709/2418/16-к) // Єдиний державний реєстр судових рішень. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/73148069>
86. Фирсова А. Работе переводчиков в судопроизводстве организационную базу/ А. Фирсова // Социалистическая законность. – 1972. – №2. – С. 60-61.

87. Фойницкий И.Я. Курс уголовного судопроизводства. – СПб., 1996. – Т.2. – 608 с.
88. Чельцов М.А. Советский уголовный процесс. М.: Госюриздат. 1951 – 300 с.
89. Шейфер М.М. Социальный и правовой статус свидетеля и проблемы его реализации в уголовном судопроизводстве России : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 / М.М. Шейфер. – Самара, 2005. – 20 с.
90. Шехавцов Р. М. Поняття кримінально-процесуальної діяльності // Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Є.О. Дідоренка. – 2010. – № 2. – С. 89-97.
91. Щербаковский М.Г. Применение специальных знания при раскрытии и расследовании преступлений / М.Г. Щербаковский, А.А. Кравченко – Х. : Ун-т внутр. дел, 1999. – 78 с.
92. Элькин П.С. Толкование и применение норм уголовно-процессуального права / Элькин П.С. – М.: Юрид. лит., 1967. – 192 с.
93. Юридичні терміни. Тлумачний словник / [за редакцією В.Г. Гончаренка]. – К.: Либідь, 2003. – 320 с.
94. Kamasinski v. Austria, Judgment of 19 December 1989, Application no. 9783/82. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-57614>
95. Kaste and Mathisen v. Norway, Judgment of 09 November 2006, Applications nos. 18885/04 and 21166/04. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-77959>
96. Mirilashvili v. Russia, Judgment of 11 December 2008, Application no. 6293/04. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90099>
97. Trofimov v. Russia, Judgment of 04 December 2008, Application no. 1111/02. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-90026>